

Opbouwwerk in Brussel

Opbouwwerk Brussel 73

Nieuws uit RisoBrussel

Opbouwwerk in Brussel

een inleiding

Met enige regelmaat brengen we in *Opbouwwerk Brussel* praktijkverhalen over opbouwwerk in Brussel. Dat is één van de hoofdboedelingen die we met dit tijdschrift hebben. De ondertitel op de kaft, Nieuws uit RisoBrussel, verwijst daarnaar. Het is echter lang geleden dat we op een systematische manier met de buitenwereld over onze projectwerking hebben gecommuniceerd. Vandaar dat nummer 73 er met zijn kleurenkaft, thematische aanpak en hogere oplage eventjes uitspringt en de allure van een voorstellingsbrochure krijgt.

Aanleiding is de nakende afronding van het meerjarenplan 1997-2002. Midden volgend jaar moeten we klaar zijn met een nieuw meerjarenplan. Traditiegetrouw zullen we dat publiceren (nr. 76). Tussendoor hopen we ook nog een aantal evaluatieve beschouwingen te brengen rond de voorbije werkjaren.

De voorstelling als zou het hier allemaal om Riso-projecten gaan moeten we enigszins nuanceren. RisoBrussel is erkend als regionaal instituut samenlevingsopbouw voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Niettemin zijn er nog 2 instellingen erkend op het decreet op het maatschappelijk opbouwwerk: Buurtwerk Molenbeek en Opbouwwerk De Brug. We hebben ervoor geopteerd om deze twee werkingen op te nemen, zodat men een totaalplaatje verkrijgt van de manier waarop Vlaamse middelen inzake maatschappelijk opbouwwerk in Brussel worden ingezet. Bovendien bestaan er tussen de drie organisaties samenwerkingsafspraken en detacheert RisoBrussel een opbouwwerker naar Buurtwerk Molenbeek. Een andere nuancingering: in de voorstelling is er sprake van het buitenbeentje Peterbos. Dit is geen opbouwwerkproject in de strikte zin van het woord. Het is een jongerenwerking, stevig gerugsteund door RisoBrussel die gaandeweg haar engagement heeft opgevoerd en nu zoekt naar een verzelfstandiging van het project als Werking Kansarme Jeugd. Tenslotte is er ook nog het project in de Brabantwijk. Dit is een samenwerkingsverband met de gemeente Schaarbeek (in het kader van de samenlevingscontracten). Het is

nog altijd de bedoeling van RisoBrussel om van de Brabantwijk een opbouwwerkgebied te maken en daar opbouwwerkers naar toe te detacheren, uiteraard als de decretale middelen daarvoor mochten worden uitgebreid.

Deze inleiding zou geen inleiding meer zijn, mochten we terloops ook nog uitweiden over de rode draden die de meeste van deze projecten met elkaar verbinden. Projecten zijn kort gezegd: buurterecht, bewonersbetrokken, autonoom ten opzichte van overheidsinstanties en professioneel onderbouwd. Hier willen we ons beperken tot een korte schets van waar RisoBrussel, gelet op haar buurterecht, in Brussel actief is. Tegelijk motiveren we waarom het al bij al om een beperkte inzet gaat. In het bijgevoegde overzichtskaartje van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hebben we de opbouwwerkgebieden donkergris ingekleurd: het gaat tegen de wijzers in om de Brabantwijk, de Noordwijk, de Begijnhofwijk, Oud-Molenbeek, Peterbospark, (een gedeelte van) Kuregem en de Anneessenswijk. De lichtgrizze gebieden tussen de stippellijnen hebben betrekking op de achtergestelde buurten, afgebakend in de kansarmoede-atlas van C. Kesteloot en Cie (1996) en wel voor zover het gaat om buurten die 5, 6 of 7 kansarmoedecriteria combineren. Op één uitzondering na zijn alle opbouwwerkers actief in buurten die scoren op 6 of (merendeels) 7 criteria.

Uit de kaart zal men opmaken dat RisoBrussel slechts een fractie van het kansarme Brussel bedient. Daar zijn een drietal redenen voor. Op de eerste plaats het personeelsbestand. RisoBrussel zelf kan slechts 7 opbouwwerkers in stelling brengen (de stad Antwerpen bvb. beschikt over 18,5 voltijds equivalenten). Voeg daarbij de 2 personeelsleden van de autonome instellingen en de 11 personeelsleden die ingezet worden via tijdelijke contracten, en men begrijpt dat we de tering naar de nering moet zetten. De ervaring heeft ten tweede geleerd dat éénmansjobs beter worden vermeden. Liever dan te versnipperen wordt er naar gestreefd

opbouwwerkers minimaal per 2 in te zetten. Zo kan ieder de eigen kwaliteiten ten volle laten renderen en levert het geheel meer op dan de afzonderlijke delen. Een derde reden, en zeker niet de minst belangrijke: RisoBrussel is geen „adviesbureau” die zijn deskundigheid verkoopt of uitleent aan derden voor kortlopende ondersteuningsopdrachten. Dit volgt uit de keuze om te werken in wijken met zware achterstelling: bewonerscomités ontstaan daar niet vanzelf. Het vergt op zich al veel inspanningen in die gebieden bewoners enigszins te organiseren. Ze moeten bovendien langdurig en van dichtbij worden opgevolgd. Dit werken in de diepte, niet zelden met vallen en opstaan, beperkt opnieuw de actieradius van het opbouwwerk. Zo heeft zich in de afgelopen jaren slechts één belangrijke verschuiving voorgedaan. In de binnenstad werd de Bijstandswijk ingeruimd voor de

Anneessenswijk. Elders zorgt het bescheiden personeelsbestand voor een nog punctuelere toespitsing op kleinere zones: de Oude Noordwijk en de Harmoniewijk in het Noordkwartier; de Herziëningslaan en de Grondelstraat in Kuregem; het gebied rond het Klein Kasteeltje, de zgn. Chicagowijk in de Begijnhofwijk. Positieve keerrzijde is dan weer dat alle opbouwwerkers stevig zitten verankerd in steunpunten en samenwerkingsverbanden.

Voor het overige hebben de 8 verhalen een min of meer gelijklopende structuur met een korte historiek, een omgevingsanalyse, de projectdoelen, de feitelijke activiteiten en een afsluitende evaluatie. Al dit materiaal vindt de lezer ook op de Riso-website www.risobrussel.be samen met andere documenten en interessante linken. (ast)

De Noordwijk herdacht

plannen met bewoners

Het opbouwwerk in de Noordwijk steunt op een traditie die inmiddels drie decennia overbrugt. Uit de bewonersstrijd tegen het Manhattanplan en dus tegen het voor de helft met de grond gelijkmaken van het negentiende-eeuwse stadsweefsels ontstonden buurtwerk Noordwijk en buurtwerk De Kassei. Beide initiatieven kwamen al vlug een taakverdeling overeen. Buurtwerk Noordwijk zou zich voornamelijk toespitsen op welzijnsnoden van bewoners, buurtwerk De Kassei zou zich begeven op het terrein van de huisvesting. Vanaf het aantreden van RisoBrussel in 1984 entte zich het opbouwwerk op deze taakverdeling. Twee van de drie projecten uit die tijd kwamen tegemoet aan noden van bewoners op het vlak van welzijn en huisvesting. Concreet ging het om het opstarten van een dienstencentrum voor bejaarden en een huurdersunie ten behoeve van hoofdzakelijk Marokkaanse bewoners. Beide initiatieven bestaan nog steeds en hebben reeds lang een zelfstandig statuut. Het derde project, een renovatieoperatie van stadseigendommen in de Harmoniewijk, kan terugblikkend beschouwd worden als de eerste concrete stap in de herwaardering van deze wijk (met als voorlopige bekroning de sociale wooncomplexen van de Lakense Haard langs de Antwerpsesteenweg en de heraanleg van het plein voor de nieuwe Sint Rochuskerk). Vanaf de beginjaren negentig wordt het opbouwwerk volledig gedragen door RisoBrussel, uiteraard in nauwe samenwerking met andere, op het terrein aanwezige organisaties. Voor een goed begrip van de actuele doelstellingen van het opbouwwerk in de Noordwijk willen we eerst kort enkele algemene karakteristieken van de wijk in herinnering brengen.

Situering van de Noordwijk

In oorsprong is de Noordwijk een typische 19de - eeuwse voorstadswijk, geprangd tussen het kanaal en de centrale Brusselse spoorwegen. De aanwezigheid van het belangrijke Noordstation en een waterweg verhogen alleen maar het potentiële

Infografiek: Michel Demol 08/11/2001

belang van deze door zijn ligging – de poort op het Noorden, North gate – strategische wijk. Het Manhattanplan van het eind van de jaren 60 was er precies op bedacht om de Noordwijk als knooppunt van communicatiekanalen tot het uiterste te denken. Wat de uitvoering van dit plan betrof bleef het geruime tijd alleen bij denkwerk vermits slechts een klein deel van het oorspronke-

De nieuwe Sint-Rochuskerk en voorplein groeien uit tot een forum voor de Harmoniebuurt.

Foto: Opbouwwerk Noordwijk

lijk plan werd gerealiseerd: een aantal kantoren rond een kruispunt van wegen (E. Jacqmainlaan, Simon Bolivarlaan) dat, in hoofde van de plannenmakers, niet minder dan de vier hoeken van Europa met elkaar zou verbinden. Daaraan was wel een kaalslag vooraf gegaan die zijn gelijke niet kende in de analen van de Belgische stadssanering. Een direct gevolg was de aanwezigheid, in de Noordwijk, van uitgestrekte, winderige percelen braakgrond, doorkruist door spookstraten. Op de tweede plaats: van het aaneengesloten geheel van vroeger verwerd de Noordwijk tot een aantal verbrokkelde wooneilanden (o.a. de Harmoniewijk en de Oude Noordwijk en het deel van Sint Joost aan de Vooruitgangstraat) zonder centrale plek. Tenslotte kwam de Noordwijk sociaal en economisch in een neerwaartse spiraal terecht. De arbeiderswijk van vroeger werd een armoedewijk met een verouderd en verwaarloosd huisvestingsbestand, met een ondermaatse buurtaccommodatie en met een kansarme multi-etnische bevolking. Zo was grosso modo de toestand van de Noordwijk halverwege de jaren tachtig. Sindsdien werd en wordt in de Noordwijk ontzettend veel geïnvesteerd, op de eerste plaats om het kantoorluik uit het Manhattanplan, zij het vanuit andere achtergronden en in een duidelijk gewijzigde context, alsnog te realiseren.

Beide zijden van de E. Jacqmainlaan werden volgebouwd. Dat dit deel van de wijk weer helemaal bij de wereld hoort mag blijken uit de naamwijziging van E. Jacqmainlaan in Koning Albert II-laan. Heel wat minder dynamisch ging het er ondertussen in de volkswijken aan toe. De Harmoniewijk veranderde nog het meest van aanschijn omdat daar in nieuwe huisvesting werd voorzien, als compensatie voor de ongebreidelde kantoorbouw in de onmiddellijke omgeving van dit woongebied. Tot voor enkele jaren bleef de Oude Noordwijk ter plaatse trappelen, wat in feite gelijk stond aan achteruitgaan, vermits uit demografische en huisvestingsvariabelen bleek dat de armoede verder werd verdiept. Met de techniek van de wijkcontracten (vanaf 1998) probeert men het tij alsnog te keren. De middelen (bescheiden maar al vlug enkele honderden miljoenen te spreiden over vier jaar) worden aangewend voor de realisatie van wijkontwikkelingsprogramma's met het doel de leefbaarheid van de wijk te herstellen en te verhogen.

Sterker dan gelijkaardige armoedewijken in Brussel ervaart de Noordwijk, omwille van zijn strategische ligging, de spanning tussen leefbaar zijn voor de bewoners en tegemoet komen aan aanspraken vanuit een grootstedelijk en internationale context. Deze aanspraken hebben in het recente verleden gezorgd voor een stortvloed aan plannen (Gewestelijk ontwikkelingsplan, Bijzonder bestemmingsplan, verkeersplan, etc ...) die zichzelf of mekaar ofwel tegenspreken, ofwel de leefbaarheid verder op de proef stellen, ofwel in beide bedjes ziek lagen. Lijdende voorwerpen blijven de bewoners die op de grenzen van drie gemeentes leven en die deze plannenmakerij voor gezien moeten acteren. De toestand van de Noordwijk en de inspraak van bewoners in de plannen voor de toekomst van de wijk blijven de invalshoeken van waaruit het opbouwwerk vertrekt.

Algemene doelstellingen en organisatie-structuur.

Onder het motto „de Noordwijk moet herleven“ staat het algemene doel van het opbouwwerk in het teken van het verhogen van de leefbaarheid in de Noordwijk. Invalshoek is de ruimtelijke ordening en de woonomgeving. Zoals we zagen is de Noordwijk versnipperd in een aantal wooneilanden, verspreid over drie gemeenten. De leefbaarheid binnen deze eilanden kan slechts verhogen wanneer de woonfunctie in de grensgebieden wordt versterkt. De (bescheiden) acties vanuit het opbouwwerk zijn daarop gericht. Veel aandacht gaat daarbij naar de inspraakmogelijkheden van de plaatselijke bevolking. Het opbouwwerk ondersteunt een tweetal bewonerscomités* in hun verzet tegen ingrepen van buitenaf die door bijkomende kantoorprojecten of nieuwe verkeersassen de versnippering nog verder in de hand zouden werken. Ook eist het duidelijkheid over bestemmingen en plannen met de wijk en een gewaarborgde plaats voor de stem van de bewoners in de opmaak ervan. Het opbouwwerk investeert ook in de werking van de bewonerscomités en in het intensificeren van hun onderlinge samenwerking (via een overkoepelende buurtkrant).

De werking in de Noordwijk draait dus essentieel rond 2 bewonerscomités* die deels op hun eigen

territorium een afzonderlijke werking ontplooien, deels zich gezamenlijk beraden over hoe zij de Noordwijk in de toekomst zien en hoe in dat licht plannen moeten beoordeeld worden. Momenteel staat het wijkcontract in het centrum van de aandacht. We komen hier aanstonds op terug.

Gezamenlijke werking, het wijkcontract en Nord Gazet.

Wijkcontracten zijn initiatieven van stadsherwaardering die, gespreid over een periode van vier jaar, binnen een omschreven stadsperimeter, programma's ontwikkelen op het vlak van wonen, woonomgeving en de zgn. sociale cohesie onder de bewoners. Een wijkcontract omvat vijf luiken, drie rond woningbouw en renovatie/bouw van sociale woningen, een vierde rond de verfraaiing van de openbare ruimten en een vijfde, sociaal luik: projecten rond sociale ontwikkeling van de wijken en hun inwoners. In de wijkcontracten zou de deelname van de inwoners in opzet en uitwerken van deze programma's centraal staan. Elk wijkcontract heeft een overlegstructuur: de plaatselijke commissie voor geïntegreerde ontwikkeling (PCGO).

Het wijkcontract „Nord” omvat de Harmoniebuurt en de Oude Noordwijk. Reden om naar aanleiding van het openbaar onderzoek de handen in mekaar te slaan en met een eensgezind wensenpakket naar voor te treden, gebaseerd op bewonersengagement en toegespitst op de openbare ruimtes. Onder impuls van de bewonerscomités kwam een participatieconventie met de stad Brussel tot stand. Deze overeenkomst legt geen beslissingsmacht in handen van Noordwijkbewoners, garandeert wel inspraak in opmaak en uitvoering van de projecten in het kader van het wijkcontract.

De communicatie met de wijk rond het wijkcontract loopt onder andere via de Nord Gazet. Deze wijkkrant ligt in het verlengde van de bewonerswerkingen met de bedoeling bewoners en overheid op mekaar te betrekken. Er is een onafhankelijke redactie van bewoners die instaat voor samenstelling, productie en verspreiding van de krant, hierin ondersteund door het opbouwwerk (aanleren van journalistieke vaardigheden, fotografie).

De werking in de Oude Noordwijk.

De Oude Noordwijk heeft het stedenbouwkundige aanblik van de eerste helft van de vorige eeuw nog grotendeels behouden. Weliswaar ontsnapt aan de kaalslag van het Manhattanplan, was er verder geen animo om veel in de wijk te investeren. Is het uitzicht niet veranderd, de bevolkingssamenstelling des te meer. Meer dan de helft van de ongeveer 4.500 inwoners zijn van vreemde, overwegend Marokkaanse origine. Deze karakteristieken van de wijk zijn uiteraard van invloed op de aard van de activiteiten die het opbouwwerk samen met buurtbewoners ontplooit.

Zo is er de heterogeniteit van het bewonerscomité (Marokkanen, Turken, Grieken, Belgen,...) – een spiegel van de bevolking in de wijk – die heel wat inspanningen vergt inzake vorming en ondersteuning. In de afgelopen jaren werd gesleuteld aan een solidaire structuur van het comité met de verkiezing van woordvoerders, vorming rond vergaderingstechnieken en spreken in het openbaar.

Symbolisch voor de beginnende heropleving van de Oude Noordwijk en tevens de eerste grote slag die het bewonerscomité thuishaalde, was de heraanleg van de Antwerpsesteenweg. Deze steenweg is nog altijd de ruggengraat van de wijk, was in betere tijden één van de belangrijkste winkelstraten van Brussel. Wegdek en stoepen werden volledig vernieuwd, kruispunten heraangelegd, bomen aangeplant.

Heraanleg Antwerpsesteenweg - Foto: Michel Demol

Foto: Opbouwwerk Oude Noordwijk

Bewoners kijken de plannen van het wijkcontract in.

Het bewonerscomité heeft dit dossier van zeer nabij opgevolgd. Het waren de aandachtspunten die de bewoners naar voor schoven die de leidraad vormden voor de uiteindelijke plannen. Nog in verband met de Antwerpsesteenweg, minder zichtbaar en spectaculair want ondergronds, was de installatie van een pompstation die de periodieke overstroming van kelders langs de Antwerpsesteenweg moet tegengaan.

Ook het wijkcontract zal een belangrijke injectie betekenen voor de wijk. Zo worden de aanpalende straten rond de Antwerpsesteenweg onder handen genomen. Het opbouwwerk ondervroeg bewoners naar hun wensen terzake. Onderzocht wordt in hoeverre een deel van de Coggestraat, gelet op het algemene gebrek aan speelruimte voor kinderen, als speelstraat kan ingericht worden. Daarnaast werd ook veel aandacht besteed aan de invulling van een polyvalente zaal (herbestemming van een gewezen werkplaats van de MIVB). Het opbouwwerk bepleitte een enquête bij de bewoners en nam die samen met een aantal organisaties af in heel de wijk. Op die manier wil het er voor zorgen dat de te realiseren zaal vooral aan de wensen van de wijkbewoners tegemoet komt. Nog in het kader van het wijkcontract wordt naschoolse opvang uitgebouwd, vooral voor kinderen uit het Nederlandstalige onderwijs die thuis een andere taal spreken. De bedoeling is deze kinderen een oefenmoment buiten de schooluren en daarnaast plezant, taal-stimulerende activiteiten aan te bieden.

Vermelden we tenslotte dat het opbouwwerk in de Oude Noordwijk veel gelegen is aan de relatie tussen het bewonerscomité en de wijk als geheel en tussen de bewoners onderling. Wat het eerste betreft is er iedere woensdag (marktdag) kans tot ontmoeting en informatie-uitwisseling in een contactpunt op de Antwerpsesteenweg (Bij Ons / Chez Nous). Het tweede aandachtspunt krijgt zijn bekroning in het jaarlijkse wijkfeest, dat echter ook samen met het comité in de Harmoniewijk wordt georganiseerd.

De werking in de Harmonie.

Het opbouwwerk en het bewonerscomité van de Harmoniewijk hebben een aantal manifestaties georganiseerd, waarbij ze eveneens konden rekenen op steun van collega's in de Oude Noordwijk. We herinneren aan het „Parcours van ratten en muizen” en de tentoonstelling „Van Kassei tot Noordwijk”. In de Noordwijk wordt niet alleen gewoond. De wijk wordt ook gefrequenteerd door ambtenaren en bedienden die er werken of er passeren onderweg naar andere bestemmingen. Dit leger zet zich tweemaal daags in beweging van en naar het Noordstation, als ratten en muizen, de kortste weg zoekend. Het idee werd opgevat de wijk ook eens anders te presenteren dan via de Griekse mezze of de Turkse kebab.

Het parcours van ratten en muizen was geboren. Dit is een wandeling door de wijk, regelmatig onderbroken door info-panelen met wetenswaardigheden over de geschiedenis van de Noordwijk. De werking rond dit parcours mondde uit in een thematisch opgezette fototentoonstelling rond de geschiedenis van de Noordwijk (1999). Deze tentoonstelling, opnieuw bedoeld om gebruikers en inwoners van de wijk nader tot elkaar te brengen, was symbolisch opgesteld in de gebouwen van de Vlaamse Gemeenschap aan de Boudewijnlaan. Zowel het parcours als de tentoonstelling bewezen dat het begrip kansarme buurt een te simplistische voorstelling van zaken is. Ook in de Noordwijk is een potentieel aan creatieve en constructieve kracht aanwezig.

Met betrekking tot het wijkcontract spits het opbouwwerk zich toe op de heraanleg van de openbare ruimte. Er werd / wordt prioritair gewerkt rond de op stapel staande heraanleg van de „place

de la paix", het Harmonieplein en de Simonstraat, een verkeersveilige straat in de omgeving van twee scholen. Via een enquête werden de bewoners gevraagd omtrent hun ideeën rondom de straat en de toekomst van de wijk. Leerlingen uit twee klassen van beide scholen werkten rond een project voor een verkeersveilige Simonstraat. Ze onderzochten de parkeeroverlast en mochten tijdens een ludieke actie, onder supervisie van de echte politie, „bekeuringen" uitschrijven.

Werkgroepen.

Het opbouwwerk engageert zich tenslotte in een tweetal werkgroepen waarin diverse organisaties uit de wijk nadenken over een aantal belangrijke problemen.

De werkgroep Properheid wil een aantal gezamenlijke acties uittekenen rond properheid in de wijk. Bedoeling is de bewoners te sensibiliseren voor deze thematiek en instrumenten aan te reiken, waardoor ze kunnen meewerken aan een „schoner leefmilieu".

De werkgroep Vluchtelingen dankt haar ontstaan aan het biezondere gegeven van de aanwezigheid van de dienst Vreemdelingenzaken en het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen in de wijk. Bewoners worden met name geconfronteerd met de gevolgen van een onvolkomen asielprocedure.

Vooral het slechte onthaal is de oorzaak van de problemen. Asielzoekers die zich dagelijks komen aanmelden, moeten buiten de rij staan aanschuiven, ongeacht de weersomstandigheden. 's Middags hebben de vluchtelingen geen toelating om in de wachtzaal te eten. Zij dienen de dienst te verlaten tussen 12 en 14 uur.

De wijk wordt dagelijks geconfronteerd met mensen die op straat in regen en kou staan te wachten. Deze mensen zoeken dan ook een schuilplaats in de portalen van de aanpalende huizen. De asielzoekers zijn genoodzaakt op de straat te eten, soms met hele kleine kinderen die nog borstvoeding krijgen. Gezien er geen sanitaire voorzieningen zijn, moeten de vluchtelingen noodgedwongen hun behoefte op straat kwijt.

Er werden reeds meerdere acties ondernomen om enerzijds de problemen te signaleren en anderzijds tijdelijke oplossingen te zoeken. De problemen werden gesigneerd en in eerste instantie schrifte-

lijk overgemaakt aan de betrokken diensten. Enkel het Commissariaat reageerde. Bewoners konden een bezoek brengen aan de dienst. Tot op heden wordt nog steeds gewacht op een onderhoud met de dienst Vreemdelingenzaken. De bewoners hebben eveneens de politieke wereld om hulp en steun gevraagd. Noch de Brusselse, noch de federale politici konden enige doorbraak bekomen. Een volgende stap is ongetwijfeld een publieke actie waarop de pers uitgenodigd wordt. De parochie „Sint Rochus" onthaalt 's middags de vluchtelingen in de kerk. Een groep vrijwilligers voorzien warme dranken. Uiteraard is dit een werk van barmhartigheid. Een structurele oplossing dient zich aan. Het voorstel om een onthaalpunt in de wijk in te planten krijgt stilaan gestalte.

Zo denken bewoners er over.

In het kader van de evaluatie van het opbouwwerkmeerjarenplan 1997-2001 werden een aantal groepen uit de wijk gevraagd op hun visie over de Noordwijk, wat er verandert en welke rol het opbouwwerk speelt.

Ouderen willen in de Noordwijk blijven wonen omwille van de sociale relaties, jongere families omwille van de relatief lage huurprijzen en de kwaliteit van de sociale huisvesting. Mochten ze er financieel beter voorstaan, dan zouden ze verhuizen omwille van hun kinderen. Het onderwijsniveau in de Noordwijk wordt immers niet hoog aangeschreven. Andere serieuze problemen hebben betrekking op properheid, criminaliteit, gebrek aan buurtoezicht. Ook het samenhorighedsgevoel is niet zo groot. De barrière tussen de Harmoniewijk en de Oude Noordwijk is hoog en men betwijfeld of deze ooit zal kunnen weggenomen worden.

Vooral de heraanleg van de Antwerpsesteenweg wordt als een belangrijk gebeuren ervaren. Men vindt evenwel dat de zaken te traag evolueren, dat er nog altijd weinig rekening gehouden wordt met de wensen van de wijkbewoners. Het recentste voorbeeld heeft betrekking op het wijkcontract waar de inspraakidee stiefmoederlijk behandeld wordt.

Het opbouwwerk wordt als noodzakelijk en nuttig ervaren. De opbouwwerkers brengen dynamiek in de wijk en bezorgen een forum waar collectieve problemen kunnen bediscussieerd worden. Er zouden meer professionele opbouwwerkers moeten

ingezet worden in de Noordwijk. Door de jaren heen is er een zekere moeheid opgetreden onder de actieve bewoners, een zeker fatalisme. Opbouwwerkers proberen dat op te vangen en te corrigeren.

Voetnoot

- * Comité van de Harmonie en de Oude Noordwijk. Gebrek aan middelen verhindert dat er t.a.v. de Gaucheretbuurt meer gebeurt dan het opvolgen van de belangrijkste dossiers en evoluties naast een aantal individuele contacten met de bewoners. Hier is dus geen bewonersorganisatie meer actief.

Oppervlakketype Noordwijk

De Noordwijk herdacht: Plannen met bewoners.

Antwerpsesteenweg 344, 1000 Brussel
Tel.: 02-203 17 16, Fax: 02-203 56 27
e-mail: tinekeyh@be.packardbell.org

Antwerpsesteenweg 60, 1000 Brussel
Tel.: 02-201 62 72, Fax: 02-203 29 15
e-mail: nordgazet@hotmail.com

Opbouwworkers:

Müserref Camoglu

Manuel Chiquero

Johan De Clus *

Amélie de Hemptinne

Sien De Mey *

Tineke Van Heesveldé *

* Decretaal erkende opbouwwerkers

Publicaties:

Marc Jacobs, *Clio in de Kassei. Een opbouwend experiment met buurtgeschiedenis. Opbouwwerk Brussel* (jaargang 17, nr 72, 2001) pp.5-13.

Tineke Van Heesvelde, Kluitjes in het riet, dat pikken wii niet! Wijkcontract Noordwijk.

Opbouwwerk Brussel (jaargang 15, nr 65, 1999) pp. 25-27.

Johan De Clus, „Van Kassei tot Noordwijk” De tentoonstelling. *Oppbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 65, 1999) pp. 37.

David Van Vooren & Johan De Clus, *Het parcours van ratten en muizen. Opbouwwerk Brussel* (jaargang 14, nr 63, 1998) pp. 9-11.

Tineke Van Heesvelde & Johan De Clus,
Wildgroei? Hoezo wildgroei? Plannen in de
Noordwijk. *Oppouwwerk Brussel* (jaargang 14, nr
62, 1998) pp. 17-20.

Martin Yalalé-wa-Bonkelé & Johan De Clus
namens de redactie "Nord-Gazet", Noordwijk
baart "Nord-Gazet". Opbouwwerk Brussel
(jaargang 13, nr 59, 1997) pp. 15-116.

Alain Storme, *Nord-Gazet*: hoe iemands brood eten zonder diens woord te spreken. *ter-zake* (2001/6) pp. X-XII

Johan De Clus, Bewoners dwingen participatie af. ter-zake (2000/7) pp. 4-6.

Michaël Janart, *Unieke beelden over geschiedenis van Brusselse Noordwijk. ter-zake (SIF-special, 1999)* pp. 10-11.

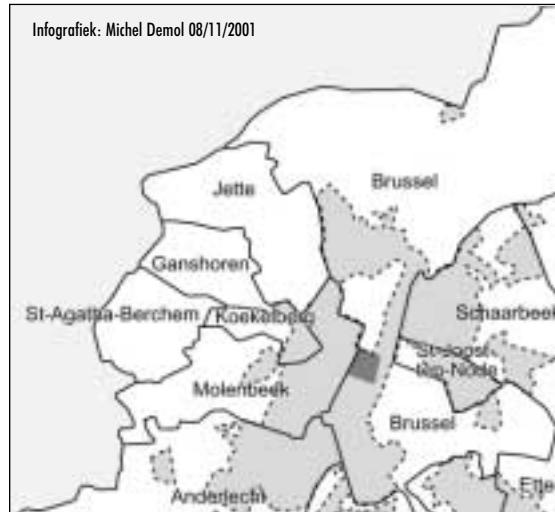
Staf Nimmegeers, Noordwijk: het gaat om meer dan je denkt. *ter-zake* (SIF-special, 1999) pp. 11-12.

Sociale wijkontwikkeling in Begijnhof- en Chicagowijk

Het opbouwwerk is sedert 1987 actief in de Begijnhofwijk. Aanvankelijk ging alle aandacht naar de situatie van ouderen. Dat resulterde in de uitbouw van een lokaal dienstencentrum voor bejaarden dat nu, onder de benaming „Het Anker”, zelfstandig aan de weg timmert. Tijdens de verzelfstandiging van het dienstencentrum verschoof de aandacht van het opbouwwerk gaandeweg naar de problematiek van het wonen, meer bepaald in en rond de sociale hoogbouw van de Brusselse Haard. Het project Sociale Begeleiding Blokken Begijnhofwijk (1992) beoogde ondersteuning aan sociale huurders – in hoofdzaak van Marokkaanse origine – naar aanleiding van enkele grote renovatie-operaties in de complexen van de Houthulstbosstraat en de Timmerwerfkaai. Het opbouwwerk verhuisde daarvoor naar de Oppemstraat, een centraal gelegen straat in de zgn. Chicagowijk (omgeving van het „Klein Kasteeltje”). De vele contacten met Marokkaanse vrouwen en de wil om met hen een trefpunt van ontmoeting en zelforganisatie te realiseren, resulterde in de uitbouw van het emancipatiecentrum Camelia. Ook dit opbouwwerkinstituut is ondertussen als een lokaal integratiecentrum verzelfstandigd. Niettemin blijven met Camelia erg nauwe contacten gehandhaafd. Samenwerking is er trouwens ook met een trits andere initiatieven die in de Begijnhofwijk een werking ontplooien. Doorheen deze samenwerking concentreert het opbouwwerk zich recentelijk ook op initiatieven waarin de leefbaarheid van de wijk centraal staat: bewonersparticipatie in de heraanleg van openbare pleinen.

Situering van de Begijnhof- en Chicagowijk.

De Begijnhofwijk is het noordwestelijke deel van de Vijfhoek, ingesloten door het kanaal, de Antwerpsestraat, de Lakenstraat en de Dansaertstraat. De Chicagowijk als deelwijk zit ingekneld tussen het kanaal en de Handelskaai / Pantsertroepensquare. Dit gebied omvat de ruime omgeving van het opvangcentrum „Klein Kasteeltje”. Begijnhofwijk en Chicagowijk zijn erg strategisch

gelegen. Ze bevinden zich op een boogscheut van het stadscentrum, worden aan *een* kant geflankeerd door het waterfront van het kanaal en vormen de uitvalspoort naar het Brusselse achterland. Het gebied beschikt dus over heel wat troeven, ook op het vlak van de woonfunctie. Doordat het deel uitmaakt van de kanaalzone viel het vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw aan verregaande uitsluiting ten prooi: leegstaande fabrieksgebouwen;

Buurfeest 2001 - Foto: Opbouwwerk Begijnhofwijk

concentratie van migranten in afgeschreven (sociaal) huisvestingspatrimonium; een verouderde, weinig draagkrachtige autochtone bevolking, ... In de jaren negentig kwam de omslag. Omwille van de hoger vernoemde troeven schuiven herwaarderingsinitiatieven vanuit het stadscentrum langzaam op richting kanaal. In hun zog leggen draagkrachtige bevolkingsgroepen beslag op de ruimte, terwijl de arme bevolking uit de wijk verdwijnt.

Heraanleg Pantserstroepensquare - Foto: Michel Demol

Algemene doelstellingen.

Het opbouwwerk in de Begijnhofwijk plaatst zijn werkzaamheden in het teken van sociale wijkontwikkeling. Het ontplooit dus initiatieven en stimuleert inspanningen die er toe leiden dat ook minder draagkrachtige groepen hun recht op wonen in het centrum van de stad behouden. Een eerste aandachtspunt blijft een leefbare sociale huisvesting. Dit betekent: opkomen voor kwaliteitsvolle woonomstandigheden, creëren van communicatiekanalen tussen huurders en verhuurders (i.c. de sociale huisvestingsmaatschappij) en het bevorderen van het samenleven tussen huurders onderling.

Momenteel worden een aantal parken en pleinen heraangelegd of worden dienaangaande plannen voorbereid: zo de Pantserstroepensquare, zo de Hooikaai. Dat wijkbewoners zich deze pleinen toe-eigenen betekent zoveel als dat zij mee de aard en de bestemming van de her aan te leggen pleinen bepalen, zodat de pleinen aan hun behoeftes aan

ontmoeting recreatie en ontspanning kunnen tegemoetkomen. Het betekent ook dat zij zich mee verantwoordelijk voelen voor onderhoud en gebruik van deze openbare ruimtes.

Sociale begeleiding in de Houthulbosstraat en de Timmerwerfkaai.

De situatie in beide complexen is verschillend in die zin dat Houthulstbos in een post renovatiefase verkeert, op Timmerwerf de renovatiewerken, na jaren van uitstel pas begonnen zijn. De renovatie in Houthulstbos startte in 1995. In september 1998 werd het gerenoveerde wooncomplex ingehuldigd. Daaraan was een periode van moeizame voorlopige herhuisvesting voorafgegaan. Positief was dan weer dat, in tegenstelling tot de oorspronkelijke plannen, voldoende appartementen voor grote gezinnen voorzien werden. Eén en ander werd in 1999 geïnventariseerd in een uitgebreid renovatierapport. Er werd ook gewerkt rond de leefbaarheid: de opbouwwerker begeleidde een pilootproject rond de herinrichting (als speelplaats) van de binnenkoer van het complex.

Op dit moment klagen vele huurders over de hoge huurprijzen en te hoge bijdragen voor kosten en lasten voor wat betreft hun appartement. Indien we de evolutie van de huurprijzen bekijken stellen we vast dat deze tijdens afgelopen twee jaar stelselmatig gestegen zijn. Dit heeft te maken met een aantal mechanismen: afschaffing van een tijdelijke vermindering van de huurprijzen die door de Brusselse Haard voor maximaal *een* jaar konden toegekend worden, nieuwe berekening van de kosten en lasten, verhoging van de basishuurprijzen met 1.000,- BEF, halvering van de huurtoelage van het Brussels Gewest na 5 jaar,.... . Dit leidt er toe dat huurders met een hoger inkomen eraan denken om te verhuizen en dat meer en meer huurders geconfronteerd worden met huurachterstallen. Voor het volgende jaar zal dit het thema zijn waarrond de opbouwwerker samen met de huurders zal werken.

De ervaringen met Houthulstbos kunnen ruimschoots aangewend worden in de nakende renovatie (oktober 2001) van het Timmerwerfcomplex. De Brusselse Haard diende deze renovatie, tot grote

frustratie van de huurders, enkele jaren uit te stellen. Ondertussen bleef het bij voorlopige reparaties en het kuisen van de gevels. De herhuisvesting van de 48 overblijvende huurders is alvast veel vlotter en meer gepland verlopen dan in Houthulstbos. De sociale bouwmaatschappij heeft hier duidelijk lessen getrokken.

De ondersteuning van de opbouwwerker in deze projecten bestaat uit individuele begeleiding van huurders, organiseren van bewonersvergaderingen en het leggen van contacten met de sociale bouwmaatschappijen.

Een belangrijk aandachtspunt was de zorg voor het optimaliseren van de huurdersadviesraad. Dit adviesorgaan bestaat uit huurdersafgevaardigden die voor een termijn van vier jaar verkozen werden door de huurders van de verschillende wooncomplexen van de Brusselse Haard. De laatste verkiezingen vonden plaats in februari 1999. De werkzaamheden van deze huurdersafgevaardigden zijn niet uniform. Al naargelang de persoonlijke ambities van de huurdersafgevaardigde ontwikkelt men eigen initiatieven (petitie, individuele dossiers, ...) of doet men uitsluitend wat de Brusselse Haard verwacht. In elk geval zijn ze onvoldoende gevormd voor deze veeleisende maar vrijwillige functie. Het opbouwwerk was zeer actief in het debat rond een voorstel van ordonnantie op de huurdersadviesraden in het Brusselse Gewest. Deze ordonnantie is momenteel gestemd. Er zal nog veel zorg moeten besteed worden aan enkele voorwaarden die waarborgen dat het instrument ook democratisch en effectief wordt gebruikt.

Samenwerken naar leefbaarheid.

Van overheidswege, met name het Brussels Gewest, worden de laatste jaren inspanningen gedaan om meer bepaald in de Chicagowijk de leefbaarheid te verhogen. In maart 1998 was er de *Initiatiefwijk „Klein Kasteeltje Vlaanderen”*. Hiermee kwamen fondsen vrij (91 miljoen BEF) die tot doel hadden de leefbaarheid van de wijk te verhogen door snelle, zichtbare ingrepen in de openbare ruimte en door het opzetten van tewerkstellingsprojecten voor de lokale bevolking. Er werd een lokaal initiatiefcomité opgericht met vertegenwoordigers van Stad Brussel, Gewest, plaatselijke organisaties (o.a. het opbouwwerk) en

wijkbewoners. De meest opvallende projecten die gerealiseerd werden waren: de renovatie van het Jeugdcentrum St. Andries, de heraanleg van de Pantserstroepensquare (september 2000) en een tewerkstellingsproject met Brussel Net. Het opbouwwerk heeft de bewonersparticipatie bij de heraanleg van de Pantserstroepensquare begeleid.

In december 1999 werd een contract afgesloten met het Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM) waarbij het opbouwwerk de opdracht kreeg de bewonersparticipatie rond de heraanleg van de Hooikaai te organiseren en te coördineren. In het kader van deze conventie konden we een half-time opbouwwerker aanwerven voor *een* jaar.

In een eerste fase werd er gepoogd om via het verzamelen van gegevens, interviews en bewonersvergaderingen zoveel mogelijk zicht te krijgen op de verwachtingen van de wijkbewoners met betrekking tot de heraanleg van de Hooikaai. Op basis van dit materiaal werd door de landschapsarchitecten van het Brussels Instituut voor Milieubeheer een voorlopig plan (mei 2000) en een voorontwerp (juni 2000) opgemaakt dat aan de wijkbewoners voorgelegd werd. Het feit dat de voogdijminister van het BIM, met name de Minister van Leefmilieu van het Brussels Gewest en de schepen van Stedenbouw van de Stad Brussel grondig van mening verschilden over het voorontwerp, legde de werkzaamheden stil. Ondertussen is de ruzie bijgelegd en zullen we vanaf januari 2002 opnieuw van start kunnen gaan met dit project.

Heraanleg Pantserstroepensquare - Foto: Michel Demol

Voorlopige balans.

In de loop der jaren heeft het opbouwwerk een stuk dienstverlening uitgebouwd naar huurders van de wooncomplexen Houthulstbos en Timmerwerfkai. Huisbezoeken, permanenties en huurdersvergaderingen vormden hiervan de ruggengraat. De uitbouw van een huurderswerking bleek een tijdsintensieve en niet altijd evidente onderneming. Het rechtstreekse belang voor de veelal laaggeschoold betrokkenen is doorslaggevend voor hun engagement. Toch konden dankzij de werking verschillende concrete problemen van groepen huurders

Opbouwwerkgebied Brussel-Centrum

Sociale wijkontwikkeling in de Begijnhofwijk en de Chicagowijk

i.s.m. vzw De Link - Camelia,
Oppemstraat 37, 1000 Brussel
Tel.: 02-223 62 83, Fax: 02-223 23 67
e-mail: cameliariso@yucom.be

Decretale opbouwwerker:

Bruno Van Loo

Publicaties:

Joke Jacobs & Bruno Van Loo, De heraanleg van de Hooikaai. Bewoners als prinsen van de planning. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 17, nr 71, 2001) pp.5-13.

Bruno Van Loo, „United we stand“ voor de Pantserstroepsquare! *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 67, 1999) pp. 15-19.

Bruno Van Loo, Renovatie wooncomplex Houthulstbos: Part II, The End. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 65, 1999) pp. 9-19.

Veerle Van Leeuw, Van vrouwenhuurderswerking tot wijkgericht emancipatiecentrum! *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 13, nr 60, 1997) pp. 10-15.

Bruno Van Loo & Alain Storme, Huurdersadviesraden in de sociale huisvesting in Brussel. *terzake* (2000/8) pp. 44-46.

aangepakt worden. Ondertussen bestond geen schriftelijke samenwerkingsovereenkomst tussen de sociale bouwmaatschappij en het opbouwwerk.

Er werd rond punctuele situaties samengewerkt. Daarbij was de bouwmaatschappij vaak vragende partij. Ze beschouwde het opbouwwerk als een meerwaarde. Het beleid m.b.t. sociale huisvesting in het Brussels Gewest heeft zich uitdrukkelijk sociaal geprofileerd met het aantreden van de nieuwe Gewestregering en meer bepaald de Staatssecretaris voor Sociale Huisvesting, Alain Hutchinson, in november 1999. Belangrijk voor het opbouwwerk was dat er fora (rondetafels, vorming...) en initiatieven (pilotproject, projecten sociale cohesie, ordonnantie huurdersadviesraden,) ontstonden waarin de visie en know-how die gedurende 8 jaar verworven was kon doorgegeven worden.

Gaandeweg ging het opbouwwerk zich meer richten op algemene leefbaarheidsproblemen in de Begijnhof- en Chicagowijk. Zo werden nieuwe doelgroepen aangeboord, i.c. de betere geschoolden, beter bemiddelde Belgische bewoner die naar vergaderingen komt waar de heraanleg van straten en pleinen in het geding is. Meteen ziet het opbouwwerk zich voor de opdracht gesteld manieren te vinden om het anders gemotiveerde, allochtone deel van de bevolking, ook op deze thematiek te betrekken.

Ook de positie van het opbouwwerk komt met deze verschuivingen in een ander perspectief. Overleg en coördinatie tussen organisaties eisen hun deel van de tijd, ten koste van het rechtstreeks werken met groepen bewoners. Het partnership met de overheid (rond de Pantserstroepsquare en de Hooikaai) zet de gebruikelijke, onafhankelijke positie van het opbouwwerk onder druk. Omgaan met deze dubbelzinnigheden is precies de uitdaging voor het opbouwwerk van de toekomst.

Buurthuis Bonnevie ijvert voor sociale wijkontwikkeling in Molenbeek

In het opbouwwerkgebied Molenbeek werkt RisoBrussel samen met de vzw Buurtwerk Molenbeek-centrum, beter gekend onder de naam Buurthuis Bonnevie. Twee halftijdse Riso-medewerkers zijn gedetacheerd naar het buurtwerk en versterken er mee het opbouwwerk. Buurtwerk Molenbeek-centrum wordt als aparte vzw eveneens als zogenaamde „autonome instelling” erkend en gesubsidieerd volgens het decreet op het maatschappelijk opbouwwerk en heeft als dusdanig ook zelf twee halftijdse opbouwwerkers in dienst. Doelstelling is te werken aan een programma voor sociale wijkontwikkeling vanuit bewonersperspectief, met als resultaat het verbeteren van de leefkwaliteit in de buurt. Dergelijke werking vraagt, gezien de sterke problematiek van achterstelling, een diverse en professionele aanpak. Daarom vormt het opbouwwerk slechts één van de werkvormen – naast individuele dienstverlening en het creëren van tewerkstelling – binnen het globale programma. Het buurthuis kan dan ook beschouwd worden als een huis met vele kamers en heeft momenteel 14 medewerkers in dienst. Het gebied waarbinnen het actief is, wordt begrensd door de Leopold II-laan, de Piersstraat, de Gentsesteenweg en het Kanaal met als centrum de kerk van Sint-Jan-Baptist en de Parvis. Dit gebied wordt ook wel oud-Molenbeek genoemd en telt iets meer dan 10.000 inwoners.

Buurthuis Bonnevie is een begrip in Molenbeek en in het brede Brusselse welzijnswerk. De kaalslag van de metrowerken die midden jaren '70 in hartje Molenbeek een diepe wonde sloeg, bracht enkele actieve bewoners ertoe een buurthuis op te richten. Aanvankelijk lag de nadruk op typische buurthuisfuncties (animatie, informatie en vorming). Enkele van deze deelwerkingen zijn na verloop van tijd een eigen leven gaan leiden. PolyBonnevie is een apart tewerkstellingsinitiatief geworden voor jongeren, met als specialisatie het vervaardigen van artistieke speeltuigen en zitbanken in polyester. Ook de kinder-en jongerenwerking Notre Coin du Quartier zag in het buurthuis het levenslicht en is trouwens nog altijd actief op en rond het speelplein

Infografiek: Michel Demol 08/11/2001

Netheidsactie juli 2001 - Foto: Buurthuis Bonnevie

Bonnevie. Er is nog altijd een goede samenwerking met deze organisaties wat de slagkracht van het buurthuis enkel maar kan bevorderen.

De afgelopen 25 jaar was het buurtwerk actief rond diverse thema's met als centraal aandachtspunt steeds de organisatie van buurtbewoners rond problematieken in de ruime woonomgeving. Zo was het opbouwwerk betrokken bij de heraanleg van de Leopold II- laan en wist het compensatiewoningen te bedingen in ruil voor ruime kantooruitbreiding. In samenwerking met het gemeenschapscentrum De Vaartkapoen werd een dienstencentrum voor bejaarden uit de grond gestampt. En in het kader van de Veiligheidscontracten kon het buurtwerk enkele jaren extra personeel inzetten rond criminaliteitspreventie. In dit kader werd ondermeer een Meldingspunt uitgebouwd waar bewoners terecht konden voor allerlei klachten in verband met buurthinder.

Netheidsactie juli 2001 in de Koorstraat - Foto: Buurthuis Bonnevie

Momenteel wordt er vanuit het opbouwwerk gewerkt rond drie programmadoelen, met name de uitbouw van een lokale enting, de bewonersbetrokkenheid bij stedelijke ontwikkelingen en de positieve beeldvorming in de buurt. Vooraleer hier dieper op in te gaan, willen we eerst de buurt situeren.

Van Vaartkapoenen tot Rive Gauche

Ooit klopte in oud-Molenbeek het economisch hart van Brussel. Met de aanleg van het kanaal Brussel-Charleroi (1827) ontwikkelde de industrie er zich razendsnel en kende de bevolking eind 19de eeuw een enorme toename. „Le Petit Manchester”, zoals de buurt al snel werd genoemd, was een broedplaats voor het socialisme en het valt dan ook niet te verbazen dat in 1848 aan de overkant van het kanaal een legerkazerne („Klein Kasteeltje”) werd opgetrokken. Deze moest een dam opwerpen tegen de Vaartkapoeners, zoals toenertijd de arbeiders uit Molenbeek werden genoemd. Vandaag doen de oude vervallen industriegebouwen, de kleine steegjes of „impasses”, woningen met zeer weinig comfort ons nog herinneren aan die periode.

De desindustrialisatie die Brussel vanaf de jaren '70 trof, kwam in oud-Molenbeek dubbel hard aan. Vele Belgische arbeiders die er hun dagelijks brood verdienenden, hielden het voor bekeken en trokken er weg. In hun plaats kwamen eerst gastarbeiders – die toen nog welkom waren – voornamelijk van mediterrane oorsprong. Zij werden gevuld door asielzoekers van het Afrikaanse continent en recentelijk door economische vluchtelingen uit het voormalige Oostblok. De buurt blijft een aantrekkingspool voor nieuwe kansarme bewoners. Allen op zoek naar betaalbare huisvesting, hoewel ook deze in Molenbeek alsmaar schaarser wordt. Huisjesmelkers maken gretig misbruik van deze situatie en delen niet enkel hun huis op in piepkleine kamertjes, maar slagen er zelfs in matrassen te verhuren tegen woekerlijnen. Slechts af en toe komen dergelijke wantoestanden aan het licht.

Het aandeel inwoners van vreemde nationaliteit bedraagt bijna 70%, waarvan de Marokkanen de grootste groep vormen (meer dan 60%). In de realiteit ligt dit cijfer waarschijnlijk nog iets hoger,

gezien ook het niet geringe aantal illegalen in de buurt. De nabijheid van het Klein Kasteeltje – van kazerne omgevormd tot opvangcentrum voor vluchtelingen – is daar niet vreemd aan. Oud-Molenbeek kent in vergelijking met de rest van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een relatief jonge migrantenpopulatie (meer dan de helft is jonger dan 25), ten opzicht van een sterk vergrijnsde maar ook sterk uitgedunde Belgische bevolkingsgroep. Het werkloosheidscijfer ligt schrikbarend hoog (meer dan 30% van de actieve bevolking) en het gemiddeld inkomen per inwoner bijzonder laag. Molenbeek kent het derde laagste gemiddeld inkomen van alle Brusselse gemeenten (na Sint-Gillis en Sint-Joost-ten-Node).

Na de economische mokerslagen in de jaren '70 ging de buurt decennia van verworlozing tegemoet, versterkt door de metrowerken die midden in de buurt een bres sloegen en mensen dwongen te verhuizen. Het achtergebleven braakliggend terrein werd jarenlang ongemoeid gelaten en stond symbool voor het verval en de politieke desinteresse voor de buurt. Oud-Molenbeek werd een te mijden buurt en kreeg een negatief imago, niet alleen bij buitenstaanders maar ook bij de bewoners zelf (grijze en vervallen buurt, leegstaande en verkrotte huizen, rondhangende jongeren die de buurt onveilig maken, slecht onderhouden openbare ruimten, ...). Sedert medio jaren '90 kwam er kentering in het politieke beleid en werden er grootschalige stadvernieuwingsprojecten aangevat vanuit verschillende overheden. Ook oud-Molenbeek kende een face-lift in het kader van het wijkcontract Sint-Jan-Baptist (1994-1998). Het project Rive Gauche – een partnerschap tussen de overheid en privé-investeerders – moest dan weer de metrosleuf in ere herstellen. Naast de aanleg van het Bonneviepark, wou men met dit ambitieuze project ook woningen, handels-, kantoor- en KMO-ruimte creëren, duidelijk gericht op een financieel draagkrachtiger publiek met de bedoeling meer „sociaal evenwicht“ in de wijk te brengen. Slechts een beperkt gedeelte van het project is tot stand gekomen. De privé-partner ging onderweg failliet, maar dit incident kon de tegenvallende verkoopresultaten van de woningen niet verklaren. Blijkbaar is er in de buurt iets meer nodig dan een licht verminderde koopprijs om meer gegoede bewoners aan te trekken naar een buurt als oud-Molenbeek.

Uitbouw van een lokale enting

Uit de kansarmoede-atlas blijkt dat oud-Molenbeek behoort tot de meest achtergestelde buurten van Brussel. De kansarmoedeproblematiek is een complex gegeven dat maakt dat mensen hun weinig aantrekkelijke woon- en leefsituatie als onafwendbaar gaan beschouwen en als het ware berusten in hun situatie. Aandacht voor persoonlijke relaties, gekend zijn als werker en instelling, geloofwaardigheid opbouwen en vertrouwen scheppen, zijn dan ook belangrijke voorwaarden om het opbouwwerk mogelijk te maken. Er is nood aan een aantal laagdrempelige activiteiten en/of diensten die zorgen voor een herkenbare werking en die concrete problemen aanpakken waarmee mensen geconfronteerd worden. De verankering in de buurt is een conditio sine qua non om op lange termijn een ruime bewonersbetrokkenheid te genereren. Het buurthuis moet attent zijn voor de lokale realiteit, een vinger aan de pols houden als het ware, in functie van nieuwe deelprojecten en het uitbouwen van een signaalfunctie.

Naast het opbouwwerk heeft vooral de dienstverlening inzake huisvesting aan belang gewonnen. Dankzij Sif-middelen en erkenning vanuit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (integratie via huisvesting), konden deskundigen (architect, extra

Buurfest 2001 - Foto: Buurthuis Bonnevie

klusjesmannen, individuele hulpverleners) worden aangeworven en werd dit programmaspoor – dat vroeger door het opbouwwerk werd opgenomen – een volwaardig en meer kwaliteitsvol aspect binnen de werking. De woonpermanentie helpt huurders in hun zoektocht naar een betere huisvesting, het renovatiecentrum begeleidt inwonende-eigenaars bij renovatie van hun woning en leent materiaal uit, de meerwaarde van een klusjesdienst ligt naast het opknappen van kleine werkjes en het op die manier minimaal verbeteren van de huisvestingssituatie vooral ook in het sociaal contact. De samenwerking tussen de verschillende diensten is zeer verrijkend, bijvoorbeeld in de vormingsmomenten rond renoveren. De woonproblematiek wordt vanuit verschillende dienstverleningen aangepakt wat de mogelijkheid om bewoners met weinig draagkracht hierin te

ondersteunen gevoelig verhoogt. Het afgelopen jaar is men er zelfs in geslaagd een groep vrouwen rond tafel te brengen die bereid zijn op basis van hun ervaringen rond renoveren bij de overheid aan te dringen op een lokaal huisvestingsbeleid (Actie Recht op Wonen) en oplossingen voor structurele problemen (prefinanciering renovatiepremies).

Tweemaandelijks verspreidt het buurthuis een buurtkrant op 2500 exemplaren bij alle bewoners van oud-Molenbeek. De buurtkrant vormt een middel om bewoners op de hoogte te houden van wat in de gemeente reilt en zeilt en hen op die manier te betrekken bij het buurtleven. Tevens wordt er informatie verstrekt over de activiteiten van het buurthuis. Om de herkenbaarheid van de buurtkrant te verhogen komen enkele vaste rubrieken stelselmatig terug. De buurtkrant wordt gelezen, zij het dat mensen niet steeds de koppeling maken tussen het krantje en het buurthuis. Zowel bij het schrijven van artikels, het vertaalwerk als het verspreiden van de buurtkrant, wordt een beroep gedaan op een vaste kern van bewoners-vrijwilligers.

Een nieuw deelproject dat in de loop van de rit ontstond als antwoord op een lokale realiteit in evolutie, is de bewonerswerking rond de Rive Gauche en het jaarlijks buurtfeest. Op vraag van enkele bewoners uit het Rive Gauche die hun nieuwe omgeving beter wilden leren kennen en zich meer integreren in de buurt, werd in 1998 een kleinschalig buurtfeest georganiseerd met de bedoeling wederzijdse contacten uit te bouwen. Gaandeweg is het buurtfeest een jaarlijks evenement geworden, waarbij niet enkel meer de bewoners van Rive Gauche zijn betrokken, maar ook andere bewoners, lokale organisaties en de gemeente. Het feest wordt ook steeds omvangrijker, met allerhande animaties, stands met verschillende exotische gerechten, tentoonstellingen, podium-optredens, enz. Het buurtfeest is een ontmoetingsfeest geworden. De samenwerking van mensen en organisaties met verschillende achtergronden en ervaringen versterkt het sociaal netwerk in de buurt.

Netheidsactie juli 2001 - Foto: Buurthuis Bonnevie

Bewonersbetrokkenheid bij stedelijke ontwikkelingen

Het wijkcontract Sint-Jan-Baptist (1994-1998) was zowel voor de gemeente als voor het buurwerk een nieuw gegeven. Na jarenlange verwaarlozing, voorzag de overheid plots 270 miljoen voor de herwaardering van de buurt. De gemeente wist zich aanvankelijk geen raad met het wijkcontract, op het terrein gebeurde niets. Het opbouwwerk zag de situatie dan ook somber in. Pas naar het einde toe, de laatst twee jaren, kwam het wijkcontract werkelijk van de grond (heraanleg straten en pleinen, renovatie en nieuwbouw van huisvesting, aanwerving coördinator voor sociaal luik). Het opbouwwerk ondertussen informeerde bewoners over de verhoogde renovatiepremies, steunde bewoners die klachten hadden omwille van de werken, nam deel aan de plaatselijke commissies voor geïntegreerde ontwikkeling (PGCO) en overlegde met de gemeente over de timing van de geplande werken. Het opbouwwerk is immers van mening dat het niet voldoende is te investeren in mooi ogende plannen en stenen, maar dat het noodzakelijk is de bewoners maximaal bij dit alles te betrekken. Pas dan kan men spreken van een ware sociale herwaardering van de buurt. Het wijkcontract werd afgesloten met een groots vuurwerk op de heraangelegde Parvis. Het buurthuis sloot bij de feeststemming aan en organiseerde terzelfdertijd een tentoonstelling in de kerk met als thema het buurtleven op en rond de Parvis – vroeger en nu.

Ondertussen is men aan de vierde reeks wijkcontracten toe en is zowel bij het opbouwwerk als bij de gemeente het experimenteren voorbij. Voor de laatste twee wijkcontracten (Crystal-Zwarte Vijvers en Fonderie-Pierron), waarvan de perimeter slechts een gedeelte van het gebied bestrijkt waar het buurthuis actief is, wordt samengewerkt met de vereniging La Rue. Er steekt reeds een bepaalde systematiek in de aanpak: informatie van het plan in de buurtkrant, bekendmaking openbaar onderzoek via extra buurtkrant, ondersteunen bewoners tijdens openbaar onderzoek en bedenkingen en voorstellen formuleren aan de gemeente vanuit de eigen praktijkervaring. Ook bij de gemeente is er een duidelijk evolutie merkbaar: tijdens elk vooronderzoek wordt er systematisch een open bewoners-vergadering georganiseerd met het

studiebureau en de architect, het sociaal luik werd drastisch uitgebreid en ook bestaande privé-organisaties kunnen projecten indienen, de mogelijkheid tot inspraak via de PGCO is gevoelig verhoogd. De gemeente erkent ook duidelijk meer en meer de professionele inbreng van het opbouwwerk. Voorstellen van het buurthuis worden opgenomen in de uiteindelijke plannen. Voorbeeld daarvan is de uitbreiding van de perimeter bij het wijkcontract Fonderie-Pierron.

In 1996 was het Bonneviepark eindelijk een feit, na een jarenlange strijd en niet aflatende inzet van bewoners voor het bekomen van een speelplein op een braakliggend stuk grond, restant van de metrowerken. Het park werd tevens het paradepaardje van PolyBonnevie, want polyester speeltuigen, gebaseerd op ideeën van kinderen in de creatieve ateliers van Notre Coin du Quartier, sieren het speelplein. Het buurthuis werd aangesproken om enkele beheerstaken waar te nemen, ondermeer het opzetten van een proces om de betrokkenheid van kinderen, jongeren en bewoners bij het plein te vergroten. In het verleden werden reeds verschillende acties georganiseerd: opkuisacties, animaties, een beplantingsactie gekoppeld aan een bloemenverkoop.

KBC Wandeling- Foto: Buurthuis Bonnevie

Dit jaar staat een videoproject op stapel waarbij jongeren aan de hand van vroeger beeldmateriaal en interviews met bevoorrechte getuigen de geschiedenis van het speelplein gaan reconstrueren. Hoewel het plein bij bewoners en gebruikers een belangrijke ontmoetings- en recreatieve waarde heeft en het een uitstalraam voor de werking betekent, is het moeilijk om hier rond een permanente werking op te zetten. De gebruikers zijn daarvoor een te weinig stabiele groep. Wel worden er systematisch klachten rond overlast of druggebruik doorgespeeld aan de bevoegde instanties. Toen deze problemen zich bleven stellen, werd met een groep naburige bewoners samengekomen en overleg gepleegd met burgemeester en politie.

Andere ontwikkelingen in de buurt, minder groot-schalig dan het wijkcontract maar wel ingrijpend of storend voor sommige bewoners, worden in functie

van de betrokkenheid van de bewoners, de oplossingsmogelijkheden en de beschikbare tijd al of niet opgenomen. Meestal gaat het om kleine ongemakken, zoals defecte verlichting, verstopte rioolputjes, enz. die makkelijk op te lossen zijn. Sindskort is er in het kader van het Grootstedebelang bij de gemeente een ploeg gestart die snel op dergelijke signalen moet kunnen inspelen. Grotere problemen stellen bijvoorbeeld lawaaihinder in een bepaalde straat, veroorzaakt door een bedrijf of schade aan huizen, aangericht door de afbraak van een aanpalend fabrieksgebouw. Deze twee voorbeelden evolueerden dan ook naar aparte projectjes binnen de algemene werking. Heel wat bewoners klagen ook rond het gebrek aan netheid in de buurt. Deze problematiek keert regelmatig terug. Eén van de acties hier rond ondernomen in het kader van het niet systematisch ophalen van huisvuil was het ontwerpen van kaartjes die bewoners als verwittiging kunnen opsturen naar Brussel Net. Het belang van dit project is dat het bewoners zelf zijn die het probleem stellen en bij de opbouwwerkers ondersteuning vragen

Netheidsactie 2000 - Foto: Buurthuis Bonnevie

Werken aan een positieve beeldvorming in de buurt

De werking rond positieve beeldvorming kende de afgelopen jaren een grote uitbreiding. Dit was in de eerste plaats mogelijk omdat er middelen beschikbaar waren. Tussen 1997 en 2001 werden vijf muurschilderingen gerealiseerd met drie scholen en de kinderen van een sociale woningblok. Art Mural tekende voor de artistieke inbreng. Dit project was mogelijk dankzij privé-sponsoring van de KBC en kreeg hoogstwaarschijnlijk navolging in het sociale luik van de lopende wijkcontracten.

Momenteel worden er voor de personeelsleden van de KBC buurtwandelingen georganiseerd.

Bedoeling is een betere bekendheid tot stand brengen van de buurt en het vergroten van de integratie tussen de buurt en de KBC, waarvan de hoofdzetel pal aan de wijk grenst.

Om het negatief imago waarmee oud-Molenbeek te kampen heeft, enigszins te ontkrachten en de nadruk te leggen op de positieve aspecten en constructieve initiatieven, besloot het buurthuis te participeren aan de Open Monumentendagen.

In 1998 organiseerde het buurthuis een dubbele tentoonstelling over enerzijds feesten in Molenbeek en anderzijds feesten in de Marokkaanse cultuur. Deze tentoonstelling vond plaats in de Gemeenteschool nr. 7. Het jaar daarop werd de Open Monumentendagen gekoppeld aan de opening van de Parvis, waarbij – zoals reeds gezegd – het buurtwerk in de kerk instond voor een tentoonstelling over de geschiedenis van de Parvis. In 2000 tenslotte werd het grootschaliger aangepakt. Met als onderwerp 100 bewoners vertellen 100 jaar buurtgeschiedenis werd via interviews en foto's van verschillende bewoners een beeld geschetst van een eeuw buurtleven. Deze tentoonstelling ging door in de leegstaande gebouwen van Rive Gauche aan het Kanaal. Door het overweldigende succes bleef de tentoonstelling gedurende één maand open. Omwille van de kwaliteit en de historische waarde van het verzamelde materiaal werd besloten deze te verwerken in een boek, dat in 2002 normaliter moet verschijnen.

Met dergelijke initiatieven wil het buurthuis tevens ontmoetingskansen creëren tussen verschillende bewoners en een collectief buurbewustzijn aanscherpen door linken te leggen tussen het heden en verleden. Dit alles om een meer harmonieus samenleven in de buurt te bevorderen.

Toekomstidealen

Door de komst van de verschillende herwaarderingsprogramma's moet het opbouwwerk zijn opdracht herbekijken. Waar men vroeger nogal conflictueus tegenover de overheid stond, omdat deze bepaalde wijken totaal aan hun lot overliet, komt men nu in een situatie terecht waar de overheid meer en meer een medespeler wordt op het terrein. Het opbouwwerk heeft in deze de opdracht om informatie te verspreiden en toegankelijk te maken. Bijzondere aandacht moet daarbij gaan naar de „zwakkere” bewoners. Het opbouwwerk moet vooral hen ondersteunen om tot inspraak en participatie te komen. Naar de gemeente toe moet het opbouwwerk voorstellen doen omtrent het wijkcontract, rekening houdend met de jarenlange ervaring, en signaleren wanneer zaken niet worden uitgevoerd zoals gepland. Vooral wat betreft huisvestingsproblematiek, de heraanleg van de woon-

omgeving en de participatie van bewoners moet het opbouwwerk zijn advies-en signaalfunctie ten volle opnemen. Een gemeente als Molenbeek, die een eigen paragemeentelijk netwerk heeft uitgebouwd van sociale diensten en buurthuizen, is in die zin geen makkelijke partner. Toch lijkt het ijs gebroken en zijn er vanuit de gemeente constructieve voorstellen.

Zoals boven geschetst overzicht aangeeft, is het buurthuis een drukke bijenkorf waar het gonst van de initiatieven. Geen enkel van de subsidiekanalen (Vlaams Gewest, Vlaamse Gemeenschapscommissie, Brussels Hoofdstedelijk Gewest) ziet graten in de subsidiëring van een coördinatiefunctie en administratieve kracht. Nochtans zijn deze met een personeelsbestand van 14 medewerkers geen overbodige luxe. Momenteel worden deze functies 'onbezoldigd' uitgevoerd en is het een gans gepuzzel om met de huidige subsidiëring rond te komen. De hoogste tijd om oude eisen omtrent de structurele erkenning van het buurtwerk en de meer recente plannen rond geïntegreerde wijkcentra nog eens uit de kast te halen ?

Netheidsactie 2000 - Foto: Buurthuis Bonnevie

Opbouwwerkgebied Molenbeek

De uitbouw van een programma voor sociale wijkontwikkeling

i.s.m. Buurtwerk Molenbeek-Centrum vzw,
Bonneviestraat 40, 1080 Brussel,
Tel.: 02/410 76 31, Fax: 02/411 80 33,
e-mail: bonnevie@misc.skynet.be

*Decretaal erkende opbouwworkers
RisoBrussel:*

Katelijne Van Waes, Karin Willems

Opbouwworkers Buurtwerk Molenbeek-Centrum vzw:

Marie-Claire Migerode, Veerle Depoorter

Publicaties:

Buurthuis Bonnevie & La Rue & Molenbeekse Huurdersunie ALMK. Recht op wonen in Molenbeek. Platform. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 17, nr 71, 2001) pp.21-25.

Geert De Pauw, Sociale eigendomsverwerving. Stimulans voor sociale wijkontwikkeling. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 16, nr 69, 2000) pp.5-10.

Veerle Depoorter, Een parcours van muurschilderingen in Molenbeek-Centrum. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 66, 1999) pp. 15-16.

Jole Louwagie, Het Bonneviepark in Molenbeek: het relaas van een lange weg. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 13, nr 59, 1997) pp. 5-8.

Gerard Hautekeur, Bij het geringste was er feest in Molenbeek. *ter-zake* (2000/9) pp. 13.

Geert De Pauw, Renovatiecentrum Bonnevie steunt bewoners-eigenaars in Brusselse Molenbeek. *ter-zake* (1999/5) pp. 35-37.

La vache qui (c)rit !

Veeartsenij in beweging !

Met deze titel wil het opbouwwerk in Kuregem niet enkel refereren naar de buurt waar men actief is, namelijk de Veeartsenijbuurt, maar ook de nadruk leggen op de dynamiek („beweging”) die men in deze buurt wil tot stand brengen door de stem van de bewoners („crit”) meer op het voorplan te brengen. RisoBrussel is reeds geruime tijd in Kuregem actief. Tijdens het vorige meerjarenplan (1992 - 1998) werd het buurtcomité Kuregem ondersteund met als opzet het in de actualiteit brengen van de wijk en het profileren van Kuregem als woonwijk. Bewonersparticipatie kwam hierbij minder aan bod, aangezien het buurtcomité de volledige wijk bestreek en deze veel te omvangrijk was. Vandaar werd bij de start van het nieuwe meerjarenplan 1997 - 2002, besloten zich terug te plooien op de Veeartsenijbuurt, de buurt rond de Veeartsenijschool begrensd door de Barastraat, de Grondelsstraat, het Raadsplein, de Van Lintstraat en de Veeartsenstraat en met als centrale as de Herzieningslaan. Uitgangspunt werd het versterken en organiseren van bewoners: wat kunnen bewoners zelf doen om bepaalde buurtproblemen op te lossen of om hun buurt leefbaarder te maken.

De start van het Sociaal Impulsfonds (SIF), eveneens in 1997, bood het opbouwwerk de kans een buuronderzoek te doen gebaseerd op de methode van de Doelgerichte Interventieplanning (DIP). Er bestond immers behoefte aan een goede analyse van de situatie en van de verwachtingen van bewoners. De leefbaarheid, netheid en verfraaiing van de buurt en de communicatie tussen de verschillende bevolkingsgroepen, kwamen als de twee prioritair aandachtspunten uit de Dip naar voren en vormen voortaan de rode draad doorheen de projecten van het opbouwwerk.

In 1998 kreeg RisoBrussel ook een vaste stek in de wijk, meer bepaald in de Georges Moreaustraat 110. Samen met Nivo (Nederlandstalig Initiatief voor Vorming en Opleiding) en Eva (Emancipatie via Arbeid) werd WijkOntwikkeling Kuregem (WOK) opgericht en met investeringsmiddelen van

het Sif werd een oude drukkerij aangekocht dat een nieuwe bestemming kreeg als buurthuis. Dit buurthuis groeide uit tot een druk activiteitencentrum – met de kinderkribbe Elmer Zuid en het informatica-atelier www.KureghemNet als buurtdiensten van Eva, de wekelijkse taallessen van Brusselleer, de alfabetisering van Lire et Ecrire en de regelmatige bewonersbijeenkomsten van RisoBrussel – en

Kuregemse Buurtefeest 2001. - Foto: Michel Demol

functioneert als een heus netwerk en herkenningspunt voor de buurt. WOK werd op die manier een ankerpunt voor zogenaamde cross-over-projecten waarbij elke partner vanuit zijn eigen discipline (tweedekansonderwijs, opleiding, tewerkstelling, opbouwwerk, basiseducatie, ...) deskundigheid kan inbrengen. Dit samenspel brengt heel wat dynamiek tot stand en vormt een duidelijke versterking voor de bewonerswerking.

Smeltkroes met zorgen

Kuregem, in de schaduw van de slachthuizen en het gemeentehuis van Anderlecht, oogt op het eerste zicht wat grauw en kleurloos. Het is een typisch voorbeeld van een oude ambachtelijke nijverheidsbuurt dat er nu vervallen en verpauperd bijligt maar ooit in de 19de eeuw een bloeiend en belangrijk industrieacentrum was. De textienijverheid kende er hoogdagen, waarvan er nu nog restanten zijn aan te treffen in de zogenaamde Gouden Driehoek (textielgrootshandel). Momenteel is Kuregem een ware smeltkroes van culturen en herbergt het 76 verschillende nationaliteiten, met een overwicht van mediterrane volkeren. Het aan-deel bewoners van vreemde nationaliteit ligt boven de 60%. Niettegenstaande Kuregem 20.000 inwoners telt en een typische woonbuurt is, heeft er zich het laatste kwarteeuw een enorme stadsvlucht voorgedaan ondermeer te wijten aan de toenemende overlast en onleefbaarheid (speculatie rond het Zuidstation, leegstand, verkrotting, criminaliteit).

Wekelijks markt aan de slachthuizen. - Foto: Michel Demol

Een overwegend kansarme bevolking bleef achter. Het wonen wordt er meer en meer dual. Kuregem blijkt herontdekt. Het aantal inwoners stijgt. De meer begoeden die er komen wonen nemen hun intrek in de statige herenhuizen die dateren uit de glorietijden van Kuregem. Deze staan in schril contrast met de meer verwaarloosde panden waarin minder kapitaalkrachtige nieuwelingen op aangezwezen zijn. Kuregem is de economische crisis van de jaren '70 nooit helemaal te boven gekomen. De hoge werkloosheidscijfers liegen er niet om: 30% van de beroepsbevolking is er werkloos. De 5000 jongeren onder de 25 en de nieuwe Belgen met een laag opleidingsniveau hebben er weinig tot geen perspectief op werk. De rellen in 1997 waren dan ook een noodkreet om Kuregem opnieuw op de politieke agenda te plaatsen. Waar een uitzichtloze situatie op zich niet in slaagt, doen rellen die er het gevolg van zijn dat wel! Verschillende overheden kwamen met geld over de brug en sindsdien is in Kuregem heel wat geïnvesteerd. Helaas zijn deze inspanningen onvoldoende afgestemd op elkaar en niet echt zichtbaar. Daarenboven wordt er weinig rekening gehouden met de stem van de bewoners voor wie deze investeringen in feite bedoeld zijn.

Leefbaarheid en communicatie

In navolging van de resultaten uit de DIP, werd er verder gewerkt rond de twee sporen leefbaarheid en communicatie. Door middel van kleine punctuele interventies kunnen bewoners participeren in het zoeken naar oplossingen voor leefbaarheidsproblemen in de Veeartsenijbuurt. Ook binnen deze buurt worden bewoners op een nog kleinere schaal betrokken. Niet één comité voor de Veeartsenijbuurt als geheel, maar het ondernemen van acties rond de Herzieningslaan en de Grondelsstraat, eerder te omschrijven als straatcomités. Hoe concreter en rechtstreekser op de individuele situatie betrokken een probleem is, hoe gemakkelijker het is om mensen hier rond te mobiliseren. Rond heel concrete problemen kunnen immers ook gemakkelijker heel concrete en direct zichtbare oplossingen worden gevonden. Dit geeft de mensen die errond werken meer hoop en wekt minder frustratie op.

Uit de vaststelling dat er in de buurt een schrijnend gebrek is aan communicatie groeide het idee van een audio-visuele buurtkrant – korte video-reportages over het wel en wee van de buurt – die regelmatig zou worden verspreid. Al snel werd duidelijk dat dit een project van lange adem zou worden. Bedoeling was in eerste instantie jongeren aan te spreken voor de realisatie van de buurtkrant. Daarna zouden ook andere (volwassenen) bewoners worden betrokken om zo een breder publiek te bereiken ongeacht leeftijd of culturele achtergrond. Het project ging in 1999 van start met een aantal video-ateliers voor jongeren uit de buurt die zichzelf omdoopten tot Video People en ondertussen reeds een vijftal kortfilms realiseerden, waaronder enkele buurtreportages. Partner voor de technische uitvoering werd de vzw Imagica, gespecialiseerd in audio-visuele vorming voor jongeren.

Van wijsneuzen en praktici

Gezien de opsplitsing in straatcomités is er sprake van twee aparte bewonersgroepen. Op termijn is het wel de bedoeling dat deze twee groepen meer naar elkaar toegroeien en gezamenlijke standpunten formuleren en acties ondernemen in functie van een verbetering van de leefbaarheid in de buurt. Een kleine maar actieve groep bewoners in de Grondelstraat kon worden bereikt via de aanleg van ondermeer het speelplein en de buurttuin en de organisatie van het jaarlijkse buurtfeest. Het betreft hier vooral een praktisch ingestelde bewonersgroep. De bewonersgroep ontstaan rond de heraanleg van de Herzieningslaan daarentegen is mondiger en sterker als het op visievorming aankomt. Deze groep komt maandelijks samen en bespreekt verschillende problematieken waaruit vaak acties en /of animaties vloeien (bv: verkeerstellerijen, politiek debat n.a.v. gemeenteraadsverkiezingen, buurtfeest, muurschilderingen, ...). Hoewel deze groep in vergelijking met de andere zich sterker profileert als bewonersgroep, is er in groepsvervorming nog een hele weg af te leggen. Het opbouwwerk blijft er duidelijk een trekkersfunctie vervullen. Beide bewonersgroepen overstijgen in hun actie af en toe het lokale niveau. De groepen formuleerden standpunten rond het Gemeentelijk Ontwikkelingsplan, het Gewestelijk Bestemmingsplan, verschillende openbare onderzoeken (Zuidstation, Veeartsenijschool) en verkeer

en mobiliteit in het algemeen. Ook zetelen bewoners uit beide groepen in de plaatselijke commissie voor geïntegreerde ontwikkeling (PCGO) van het wijkcontract Grondels-Herziening (1999-2003). Dit schept kansen om met beide bewonersgroepen samen te streven naar een globale (beleids)visie voor de buurt en bij de gemeente aan te dringen op meer inspraak, participatie en communicatie.

Herzieningslaan herzien

Bij de start in de Veeartsenijbuurt werd het opbouwwerk er al direct geconfronteerd met misnoegde bewoners. Het kappen van de oude prestigieuze bomen in de Herzieningslaan zorgde voor heel wat wrevel en er onstond een actiecomité dat zichzelf het bomencomité noemde, later omgevormd tot bewonerscomité Herzieningslaan. Samen met het opbouwwerk drongen zij aan op een (veiliger) herinrichting van de laan, wat ook gebeurde.

De middenberm werd heraangelegd, aan de hoek van de laan werden de voetpaden verbreed en er kwamen zelfs nieuwe bomen. Maar er is nog werk aan de winkel. De aankleding ontbreekt vooral snog en het wegdek is dringend aan herstel toe. Ook heeft het veiliger maken van enkel deze laan niet veel zin als er geen globaal verkeersplan bestaat. Via deze concrete acties kreeg het bewonerscomité Herzieningslaan vorm en ontpopt het zich stilaan tot een breder bewonerscomité waar ruimere buurtbelangen (ondermeer in het kader van het

Nieuwe speeltuin in de Herzieningslaan. - Foto: Van Den Abeele Eric

wijkcontract Grondels-Herziening) aandacht krijgen evenals het signaleren bij de overheid van structurele oplossingen.

Speelpleinen en buurttuinen

Het speelplein in de Grondelsstraat was het eerste zichtbare resultaat dat werd geboekt en deed bewoners geloven in het opbouwwerk. Een sluikstortplaats werd opgeruimd en in de plaats kwamen een speelpleintje en een mini-voetbal terrein. In de Herzieningslaan werd een braakliggend terrein opgeknapt tot buurttuin. Een artiest uit de buurt vervaardigde er een houten speeltuig dat erg in trek is bij de kinderen, zelfs tijdens de schooluren, want de buurttuin wordt door de aanpalende school tevens gebruikt als speelplaats. En om er maar niet genoeg van te krijgen, kreeg ook een door zwerfvuil aangetast terrein in de Grondelsstraat een nieuwe en aangenamer bestemming als, inderdaad, buurttuin. Deze keer in de echte betekenis van het woord, want een gedeelte van de tuin werd ingericht als moestuin voor de bewoners. Bij dit alles kon steeds worden gerekend op een helpende hand van de gemeentelijke groendienst. De buurttuin in de Grondelsstraat kreeg zelfs extra verlichting van de gemeente, wat een groter gevoel van veiligheid creëert en in die zin niet onbelangrijk is.

Muurschildering op de oude elektriciteitscabine - Foto: Opbouwwerk Kuregem

Artistieke uitspattingen

Uit de DIP was gebleken dat een vuile woonomgeving door bewoners als zeer storend wordt ervaren, het gevoel van onveiligheid verhoogt en de beeldvorming van zowel bewoners als bezoekers sterk beïnvloedt. Met enige relativiteitszin – want alleen kunst zal Kuregem immers niet redden – werd het artistieke aangewend om op een punctuele en zichtbare manier de directe leefomgeving te verfraaien en bewoners over de streep te trekken om opnieuw in hun buurt te geloven. Er werden verschillende muurschilderingen gerealiseerd die zelfs – als bijkomend effect – een afdoend afweermiddel tegen sluikstorters bleek te zijn. Op deze plaatsen komt aanzienlijk minder zwerfvuil voor als voorheen. In samenwerking met het atelier Beeldenstorm (Nic Honinckx) realiseerden verschillende bewoners mooie ceramiekstukken die als gevelversiering werden aangebracht in de Gevaertstraat. Deze straat doet dienst als „kijkstraat”, bedoeling is dat andere delen van de buurt dit voorbeeld volgen. Recentelijk wordt er ook een plantactie uitgevoerd met de SIF-middelen in deze kijkstraat. Een pot met een klimplantje wordt aan de voorgevel vastgehecht en brengt wat groen in deze straat. Door deze artistieke uitspattingen heeft het opbouwwerk snel resultaten kunnen boeken. Het komt er nu op aan om in het verlengde van deze werking een lange termijn visie te ontwikkelen.

Video People

Video People is een groep van een achttal jongens en meisjes van verschillende nationaliteit (leeftijd 14 - 18 jaar) die onder deskundige begeleiding van de vzw Imagica videoreportages maakt met een duidelijk link naar de buurt. De audiovisuele buurtkrant is er nog niet, maar Video People is wel al een vaste waarde als er in de buurt iets wordt georganiseerd. Zo legden ze beelden vast op een politieke meeting in het gemeentehuis, waren ze present op de jaarlijkse buurtfeesten en lieten ze zich opmerken tijdens een verkeersactie in het kader van de Week van de Vervoering. Ook werd – als voorsmaakje van wat een audiovisuele buurtkrant kan betekenen – een reportage gemaakt over de Georges Moreaustraat waarbij verschillende inwoners werden geïnterviewd over het wonen in

deze straat en de contacten met de buurt. Ook wordt er gewerkt aan de constructie van een eigen website (www.geocities.com/cureghem20002001), waar al dit beeldmateriaal dan een plek zou krijgen en in de toekomst zou kunnen fungeren als informatiekanal naar de buurt toe ... een audiovisuele buurtkrant. Informatietechnologie en multimedia zijn bij jongeren erg populair. Video People heeft deze nieuwe media aangegrepen om bloot te leggen wat hedendaagse jongeren bezield en wat hen in Kuregem bezighoudt en om die aspecten eruit te lichten die ze aan een breder publiek willen tonen en zo in communicatie treden met de ruimere buurt.

Tentoonstelling over de evolutie van de Veeartsenijbuurt in Kuregem.

De voorlopige titel van de tentoonstelling is „Kuregem HERZIEN”. Het doel van deze tentoonstelling is om een interactief project te zijn, waarbij verschillende leeftijdsgroepen zouden werken rond de evolutie van de Veeartsenijbuurt in Kuregem. Ter beschrijving van deze evolutie wordt gebruik gemaakt van het aspect multimedia. Dit project heeft tot doelstelling de historische elementen van de Kuregemwijk te verbinden met een visie omtrent de toekomst. De verschillende visies omtrent verleden, heden en toekomst moeten elkaar uiteindelijk ontmoeten in een experimentele tentoonstelling.

Hiernaast is het ook de bedoeling op deze wijze het sociaal netwerk tussen een aantal partners te versterken zodanig dat deze elkaar in de toekomst beter vinden in hun dagdagelijks werking rond participatie en leefbaarheid. Er wordt samengewerkt met organisaties uit de buurt, maar ook bewoners worden geactiveerd om mee te participeren.

Doorheen dit project willen we trachten enerzijds ook de positieve kant van deze buurt te benadrukken. Anderzijds kan dit project voor sommigen die deze wijk hebben zien evolueren fungeren als een uitlaatklep voor hoe zij die evolutie hebben doorgemaakt (en zo ook de kans krijgen hun verhaal te vertellen).

We trachten met dit project op een alternatieve wijze de historiek van de wijk in beeld te brengen. Een aantal partners zijn al gestart met de voorbereiding en de tentoonstelling zelf zal plaatsvinden begin maart 2002!

Video People - Foto: Opbouwwerk Kuregem

Uitdagingen voor de toekomst

De verschillende investeringsprogramma's die er na de rellen over Kuregem als het ware zijn neergedaald, beginnen langzaamaan zichtbaar te worden. Straten en voetpaden werden heraangelegd, de verlichting werd vernieuwd (hoewel deze materiële ingrepen normaliter op de gewone begroting voorzien zouden moeten zijn), verschillende wijkcontracten zijn lopende en meerdere tewerkstellingsprojecten gingen van start. En toch loopt er veel verkeerd ! Geen enkel van de uitvoerende werken worden afgerond zoals gepland. Omtrent verder realisaties en concrete plannen voor het wijkcontract is het koffiedik kijken. Inspraak, transparantie en efficiëntie behoren niet tot het gemeentelijk woordenboek. De nieuwe bewindsopleg probeert het roer om te gooien, maar botst op een ingebakken politieke cultuur die, op enkele individuele uitzonderingen na, duidelijk nog van de oude stempel is. Ook is er geen afstemming tussen de verschillende geldstromen en wordt er naar de mening van de bewoners onvoldoende geluisterd. Dergelijke ad hoc injecties zijn niet voldoende. Alleen een volgehouden wijkontwikkeling, met aandacht voor de sociale dimensie en rekening houdend met wat bewoners er zelf over denken, zal op termijn in staat kunnen zijn een einde te stellen aan de ernst van de situaties in achtergestelde buurten.

Kuregemse Buurfeest 2001. - Foto: Michel Demol

Door het investeren in hoofdzakelijk ruimtelijke infrastructuur, loert op termijn ook nog een ander gevaar om het hoekje. De opwaardering die dergelijke verfraaiingswerken met zich meebrengt, maakt de buurt weer aantrekkelijker en lokt meer kapitaalkrachtige bewoners aan. Op het eerste zicht geen probleem, de buurt kan maar welvaren met een meer sociale mix, maar het voorbeeld van de Dansaert- en Bijstandswijk in gedachten, kan het ook vlug verkeren en een trendy en hippe buurt worden, waar voor minder begoede bewoners geen plaats meer is. De eerste tekenen van een dergelijke ontwikkeling zijn reeds zichtbaar (de geplande werken rond het Zuidstation, de grootse en ambitieuze bestemming voor de Veeartsenijschool en de „mysterieuze“ plannen rond de site van de Lijn). Opdracht voor het opbouwwerk om deze evolutie mee op te volgen en de belangen van de huidige bewoners te verdedigen.

In het kielzog van de extra middelen voor Kuregem zijn er ook meer sociale partners die zich in de buurt hebben gevestigd. Met de andere SIF-partners, maar ook met het Franstalig werk-veld, worden goede contacten onderhouden en als het even kan ook samengewerkt. De diversiteit van het aanbod zal de buurt maar ten goede komen, wanneer voldoende wordt geïnvesteerd in netwerkontwikkeling en een gezamenlijke aanpak. Onderlinge concurrentie en tweedracht werkt contraproductief voor de buurt en de bewoners.

RisoBrussel moet zich daarom meer dan vroeger als opbouwwerk positioneren en blijvend de vraag stellen naar de meerwaarde in dat geheel.

Opbouwwerkgebied Kuregem

La vache qui (c)rit, Veeartsenij in beweging
i.s.m. vzw Wijkontwikkeling Kuregem (WOK)
Georges Moreaustraat 110, 1070 Brussel.
Tel. & Fax: 02-527 89 55
e-mail: risocur@hotmail.com

Opbouwwerkers:

Manu Aerdens *
Gwendoline Daems *
Patrick Sereno

* Decretaal erkende opbouwwerkers:

Publicaties:

Katrien Van Ryssen, *Kunstig Kuregem*.
Opbouwwerk Brussel (jaargang 15, nr 66, 1999)
pp. 13-14.

Danny Jacqmot, *Kuregem, een wijk als een andere? Over de veelheid aan nationaliteiten in een Brusselse wijk*. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 65, 1999) pp. 20-24.

Manu Aerdens & Katrien Van Ryssen, *Creatief meedenken in Kuregem. Toepassing van de DIP-methode binnen het Sociaal Impulsfonds*.
Opbouwwerk Brussel (jaargang 14, nr 62, 1998)
pp. 5-10.

Catherine Van Ranst, *Video People pas halverwege en nu al een succes*. *ter-zake* (2001/6) pp. dossier VIII-IX

Manu Aerdens & Rudi Luchtens, *De jungle van Kuregem*. *ter-zake* (1999/2) pp. 65-67.

Gerard Hautekeur, *Meer kleur en groen in Kuregem*. *ter-zake* (SIF-special, 1999) pp. 9.

Katrien Van Ryssen, *Van sluikstort tot buurtspeelplein*. *ter-zake* (1998/10) pp. 9-11.

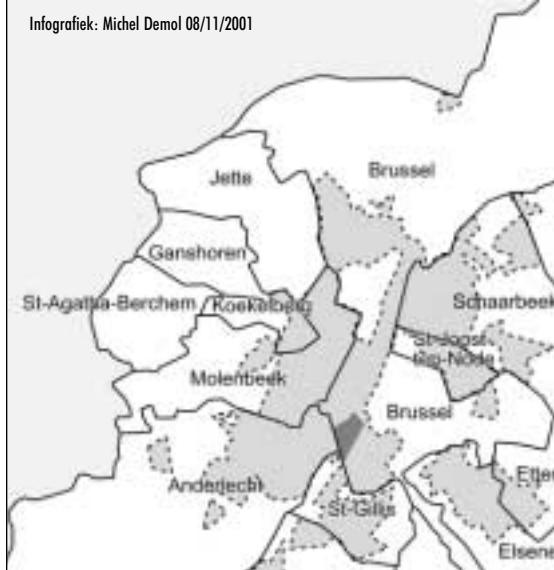
Anneessens kijk maar om!

De titel verwijst naar het standbeeld van de historische figuur waaraan het plein zijn naam ontleent. Anneessens kijkt weg van het plein, alsof hij zich schaamt voor de toestand achter hem. Een zichtbare aanpak zal de buurt verfraaien, zodat Anneessens geen reden meer heeft om zijn rug te keren! Begin 1997 ging RisoBrussel dieper in op de vraag of de Anneessenswijk een geschikt werkterrein kon zijn voor het opbouwwerk. Niet alleen de sociale kaart wees er op, ook alle gesprekspartners ter plaatse achten opbouwwerk in deze wijk wenselijk zoniet noodzakelijk. Samengevat kwam het er op neer dat de stem van wijkbewoners dringend moet versterkt worden en dat er iets moet gebeuren met de aanblik van de wijk.

Dat de Anneessenswijk in het vizier kwam had alles te maken met het keerpunt waarop de buurtwinkel van de Bijstandswijk zich toen bevond. De buurtwinkel is bijna twee decennia lang een unieke buurtdienstverlening geweest in het hartje van de binnenstad, een combinatie van opbouwwerk, sociale dienstverlening, animatie en ontmoeting. Gekende initiatieven waren het gemeubelde kamersproject en het sociaal restaurant. Naar het einde van de jaren negentig toe is de situatie van de Bijstandswijk grondig gewijzigd. Van een vervallen toevluchts-oord voor gemeubelde kamerbewoners is het een erg gegeerde woonbuurt met exclusief karakter geworden. Bij zoverre dat het cliënteel van de buurtwinkel steeds vaker aan de overkant van de Lemonierlaan, in de Anneessenswijk gerekruteerd werd. Met het opbouwwerk besloot ook de buurtwinkel zich in de Anneessenswijk te vestigen. Aan het initiële samenwerkingsverband werd niet getornd. De buurtwinkel werkt er rond de kern-thema's participatie en leefbaarheid en profileert zich langs een drietal werklijnen.

Als initiatiefpunt onderneemt ze acties ter bevordering van de leefkwaliteit in de buurt. Als informatiepunt wil ze buurtbewoners op de meest brede manier inlichten omtrent het reilen en zeilen in en rond de Anneessenswijk. Als contactpunt ten slotte

Infografiek: Michel Demol 08/11/2001

creëert ze een plek waar mensen zich thuisvoelen voor hulp en ontmoeting. Op elk van deze drie pistes draagt het opbouwwerk zijn steentje bij.

De nieuwe Buurtwinkel in de Anneessenswijk

Foto: Buurtwinkel Anneessenswijk

Foto: Buurtwinkel Anneessenswijk

Bewonersactie in kader van „Zonder automobiel in de stad”.

De Anneessenswijk in vogelvlucht.

De Anneessenswijk zit ingeklemd tussen de Zuidlaan en de Lemonierlaan en strekt zich noordwaarts uit tot aan het Fontainasplein en de Anderlechtse poort. Het is een klassieke kansarmoedewijk want getekend door de al even klassieke ingrediënten: verouderd huisvestingsbestand, hoge concentratie allochtonen, een zeer jonge bevolking met weinig perspectieven inzake scholing en tewerkstellingskansen. Van de Begijnhofwijk gescheiden door de opgewaardeerde Dansaertzone, heeft het een identiek strategische ligging t.a.v. het stadscentrum zodat de druk op de huur- en immobiliën prijzen gestaag toeneemt. Een wijkcontract heeft heel wat verbeteringen gerealiseerd op het vlak van huisvesting en openbare ruimtes. Zo werd het Anneessensplein heraangelegd, kwam het Fontainaspark in de plaats van de puinhopen van de Philipssite, werden enkele leegstaande panden aangepakt. Het sociale luik evenwel, bij uitstek toegespitst op de sociale cohesie en de participatie van de wijkbewoners, ging compleet de mist in. Wil deze wijk ook aan de huidige bewoners nog enige toekomst bieden, dan zullen zij dringend hun stem moeten verheffen in het debat.

Doelstellingen van het project.

Het opbouwwerk heeft zich de taak toegemeten het „après wijkcontract” te verzorgen. Van meet af aan was het de bedoeling in de Anneessenswijk met bewoners een participatieproces op te starten en te ondersteunen, gericht op een zichtbare aanpak van de leefomgeving. Daarvoor diende op de eerste plaats een bewonerscomité te worden uitgebouwd. Dit comité moest vervolgens een sleutelrol vervullen in het op gang trekken van een wijkdynamiek: medeorganisator van buurtfeesten, sociaal artistieke projecten en punctuele dossiers (bvb. de heraanleg van het Pottenbakkersterrein) in samenwerking met andere organisaties die actief zijn op het terrein. De wijk heeft evenwel ook impulsen nodig die de zichtbare ingrepen op de directe leefomgeving overstijgen. Het opbouwwerk is dan ook de motor achter een buurtgericht tewerkstellingsproject, in samenwerking met de sociale huisvestingsmaatschappij Brusselse Haard en het OCMW (Job-office).

Het bewonerscomité.

In het vooronderzoek naar de wenselijkheid van opbouwwerk in de Anneessenswijk was van diverse hoeken gewezen op de noodzaak aan communicatie in de wijk en tussen de wijk en de stedelijke omgeving. Eén van de eerste activiteiten, in maart 1998, was de oprichting van een bewonerscomité. Deze zou een gespreksplatform bieden aan de wijkbewoners, zorgen voor permanente informatie doorstroming en als gesprekspartner optreden naar autoriteiten en verenigingen. Belangrijk was dat dit comité representatief zou zijn voor de bevolking en als dusdanig erkend zou worden door de externe gesprekspartners. Zowel de ene als de andere betrachtung impliceert een werk van lange adem. Aanvankelijk stond de profilering van het comité bovenaan de agenda. En werd een handvest opgesteld. Met de verhuis naar het Anneessensplein heeft het comité aan representativiteit gewonnen. De vaste kern is uitgebreid. Eén en ander heeft voor gevolg dat enkele bewoners meer deelnemen aan voorbereidende activiteiten. De doorsnee bewoner waagt zich eerder aan uitvoerend werk naar aanleiding van initiatieven die vanuit de buurtwinkel worden gepromoot. Het bewonerscomité promoot zichzelf actief naar de wijk toe.

Het kon ook reeds op enige erkennung van de lokale overheden rekenen. Zo is er een overleg-groep opgericht waarin leden van het comité en gemeentelijke verantwoordelijken van gedachten wisselen rond leefbaarheids- en veiligheidsproblemen. Het bewonerscomité is tenslotte de spil waarrond zich een ganse reeks initiatieven ontwikkelen.

Alternatief en Artistiek Anneessens.

De komst van het opbouwwerk werd door de bewoners van de aan zijn lot overgelaten Anneessenswijk met enige achterdocht geacteerd. Bij hen was er het motto: eerst zien en dan geloven. Opzet was om zo vlug mogelijk enkele zichtbare en haalbare veranderingen in de wijk aan te brengen. Er was duidelijk nood aan kleur om de grauwige, grijze indruk te doorbreken. Met fondsen van de Koning Boudewijnstichting (Buitengewone buurt – Art 23*) zagen een aantal realisaties het licht onder de benaming Alternatief en Artistiek Anneessens. Dit is een parcours dat het Fontainasplein met het Anneessensplein verbindt aan de hand van muurfresco's, artistiek meubilair, geveltuinen, geglaazuurde stoeptegels, enz... De bedoeling is de wijk uit haar isolement te halen. Deze actie zorgde voor een dynamiek vermits ze drijft op een samenwerking tussen bewoners, handelaars en lokale overheid. Dit project werd aangevuld met een andere actie: Anneessenswijk = Bonte mozaïek, een muurschildering, idee van een kunstenaar, die in kleurvlakken de leeftijdstructuur van de buurtbevolking weergeeft.

De buurtwinkel heeft ook gesolliciteerd bij een ander programma van de Koning Boudewijnstichting: Hedendaagse kunst op publiek verzoek. Dit programma mikt op de verfraaiing van de openbare ruimte waarbij een kunstenaar de behoeftes en wensen van bewoners vertaalt in een eigen artistiek project. Als locatie in de Anneessenswijk werd gekozen voor de Pottenbakkersstraat omwille van het sluikstorten en de verwaarlozing van een sportterreintje.

In de Anneessenswijk heeft men inmiddels ook aangeknoopt met de jaarlijkse traditie van wijkfeesten in het kader van Brussels Gekleurd. Leden

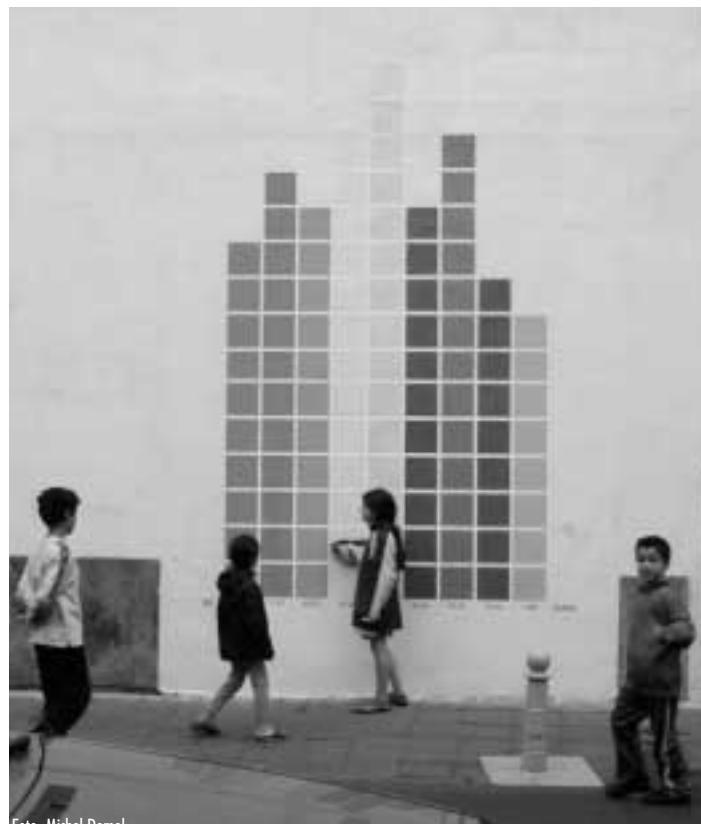

Foto: Michel Demol

„De bonte mozaïek“ – demografische gegevens van de Anneessensbuurt in kleur gebracht.

Foto: Michel Demol

Tentoonstelling Anneessens beweegt.

Foto: Michel Demol

„De Bonte Mozaïek“-schildering op de poort van de Mivb-werkplaats in de Giertstraat

Opbouwwerkgebied: Brussel-Centrum

„Anneessens kijk maar om“

i.s.m. Buurtwinkel vzw,
Anneessensplein 9, 1000 Brussel,
Tel.: 02-512 69 85, Fax: 02-503 44 3,
e-mail: buurtwinkel@yucom.be

Decretale opbouwwerker:

David Van Vooren

Publicaties:

Geert Vandenhouwe, Ilse Grieten, Thierry Goossens en Alain Storme, *De Buurtwinkel is dood, leve de Buurtwinkel. Nieuwe uitdagingen in de Anneessenswijk. Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 67, 1999) pp. 5-11.

Alain Storme, *De sociale dienst van de Buurtwinkel. Een staalkaart van onrecht in de wereld. Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 67, 1999) pp. 12-14.

Thierry Goossens, *Alternatief en Artistiek Anneessens. Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 66, 1999) pp. 10-12.

van het bewonerscomité zijn aanwezig op de voorbereidende vergaderingen, zijn met een stand vertegenwoordigd op de wijkfeesten zelf en staan in voor randanimaties.

Tenslotte heeft de wijk zich aan de buitenwereld voorgesteld. Het betrof een evocatie van de geschiedenis van de wijk aan de hand van foto's. De tentoonstelling Anneessens Beweegt vond eind vorig jaar onderdak in het metrostation Anneessens.

Een buurtgericht tewerkstellingsinitiatief.

Het is van meet af aan de bedoeling geweest naast een aantal zichtbare realisaties op korte termijn ook meer in de diepte te werken. Omwille van zijn bevolkingssamenstelling wordt de Anneessenswijk getroffen door hoge werkloosheid, vooral onder jongeren. Reeds jaren loopt er het tewerkstellingsinitiatief „Wonen-Werken“ in de gebouwen van de Brusselse Haard (o.a. in de Gierstraat). De buurtwinkel wil daar een verlengstuk aan breien door op zoek te gaan naar mogelijke andere arbeidsprojecten in de wijk. Deze werken zouden dan in eerste instantie uitgevoerd worden door jongeren uit de buurt. Nu reeds wordt een ploeg van een vijftal arbeiders ingezet bij de werkzaamheden die de uitvoering van de sociaal artistieke projecten voorafgaan. Dit tewerkstellingsinitiatief verloopt in samenwerking met de Brusselse Haard en het OCMW (Job-Office).

Sociale verdringing tegengaan!

De Anneessenswijk is duidelijk aan opwaardering toe. Via een ganse reeks kleinschalige maar erg zichtbare projecten draagt het opbouwwerk daar zijn steentje toe bij. Meteen worden we met een dilemma geconfronteerd. Niets doen betekent de wijk aan haar lot overlaten. Haar aantrekkelijker maken betekent ook dat meer mensen er willen wonen, dus bereid zijn of verplicht worden om meer voor de woningen te betalen. Kan de huidige bevolking deze inspanning opbrengen? Of wordt ze verdronken richting Molenbeek en verder? Betaalbare huisvesting zou wel eens het cruciale aandachtspunt kunnen worden voor het toekomstige opbouwwerk in de Anneessenswijk.

Naar een leefbare Brabantwijk

Korte historiek

De Brabantwijk grenst aan de Brusselse Vijfhoek. Ze is ongeveer 42 ha groot en wordt begrensd door de spoorwegbundel van het Noordstation, de Koningsstraat, de Paleizenstraat en de kleine ring. De wijk ligt op het grondgebied van Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Node. De belangrijkste as van de wijk is de Brabantstraat.

Het was in de 19de eeuw dat de eerste bebouwing in de Brabantwijk begon en dit met de aanleg van de Koningsstraat en de Kruidtuin. Na de afbraak van de resterende 17de eeuwse omwallingen werd het voormalig noordbastion uitgebouwd tot een Kruidtuin met bijbehorend Kruidtuingebouw (wat nu als „le Botanique” bekend staat). In 1844 wordt gestart met de bouw van het oorspronkelijke Noordstation op het Rogierplein waarbij de Brabantstraat en de Vooruitgangsstraat, door hun kaarsrecht tracé, een visuele band met de stad behielden. De stationswijk werd volgens het principe van het dambordpatroon aangelegd (geïnspireerd op de New Yorkse aanleg van straten en wijken).

Onder invloed van de Industriële Revolutie wordt de stationsbuurt stilaan volgebouwd en vertoont reeds van bij haar ontstaan een hoge graad van menging van activiteiten: bedrijven (o.a. gasfabrieken, werkhuizen van de spoorwegen), ontspanning (o.a. theater, casino), arbeiderswoningen, burgerij-woningen op grote percelen in de Koningsstraat. Tussen 1910 en 1952 ondergaat de Brabantwijk ingrijpende veranderingen. Het Noordstation wordt, in het kader van de Noord-Zuidverbinding, 500 m achteruit geplaatst. Dit heeft verstrekkende gevolgen: de Brabantwijk verliest haar natuurlijke band met de stad, de Brabantstraat krijgt een knik en is hierdoor visueel en functioneel van het Rogierplein afgesneden. Ook de aanleg van de Lazaruslaan snijdt de Kruidtuin middendoor en onderbreekt het dambordpatroon.

Het is dan de realisatie van het „Manhattanplan” (vanaf 1967) die de verdere uitbouw van de wijk bepaalt. De hoofdingang van het Noordstation wordt naar de westelijke kantoorzone gericht, weg

van de binnenstad. Bovendien zijn sinds 1990 talrijke panden rond het Rogierplein en het station gesloopt zonder vervangende nieuwbouw. Er ontstaat een grote visuele discrepantie tussen de voor- en achterkant van het Noordstation. Dit heeft de kwaliteit en leefbaarheid van het openbaar leven grondig verstoord en aangetast.⁽¹⁾ De wijk raakt verloederd, de infrastructuur versleten... Het is wachten tot 2000, met de goedkeuring van het wijkcontract „Brabant-Groen”, om deze wijk uit haar impasse te halen.⁽²⁾

Foto: Willy De Bandt

Buurfeest in de verkeersvrije Dupontstraat.

Problemen en mogelijkheden van de wijk

Zoals eerder al vernoemd zorgen een aantal stedebouwkundige ingrepen voor grote problemen in de Brabantwijk. Deze buurt is met zijn 4.163 inwoners op een oppervlakte van 42 ha een van de meest dichtbevolkte wijken van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest waarbij sinds de 19e eeuw weinig of niets aan de wijkinfrastructuur veranderd is. De druk die het Noordstation op de wijk uitoefent is niet te onderschatten: de gebrekkige wijkvoorzieningen zijn niet afgestemd om het hoge aantal gebruikers (ongeveer 20 000 voetgangers per dag, alsook het bus-, tram- en autoverkeer) te verwerken. Deze massale dagelijkse toeloop van pendelaars en gebrekkige infrastructuur zorgen tevens voor een grote aanwezigheid van zwerfvuil.

Deze buurt wordt druk bezocht en is dichtbevolkt. Ongeveer 52 % van de bevolking bezit de buitenlandse nationaliteit, waarvan 21 % de Turkse en 18% de Marokkaanse nationaliteit.⁽³⁾ Het gevolg van deze hoge migrantenconcentratie is de naar Belgische normen zeer jonge bevolking (33 % van de bevolking is in dit stadsdeel jonger dan 20 jaar).⁽⁴⁾ Enge behuizing, gebrek aan recreatiemogelijkheden en sportfaciliteiten maakt dat heel wat jongeren op straat rondhangen, wat soms aanleiding geeft tot hinder en overlast. Vele jongeren hebben ook al een gebrekkige schoolcarrière achter de rug (zijn in geen enkele school ingeschreven, spijbelen) waardoor hun uitgangspositie op de arbeidsmarkt maakt dat ze verder in werkloosheid en verderschrijdende armoede wegglijden. De bejaarden van hun kant (ongeveer 11 % van de totale bevolking) leven in een steeds toenemend isolement en voelen zich vaak niet meer veilig in „hun” buurt.⁽⁵⁾

De voorbije jaren is ook aangetoond dat bij pendelaars en vele studenten (ongeveer 3 500) die in en rond de Brabantwijk school lopen (de Brabantwijk telt maar liefst vier Hogescholen), een groot onveiligheidsgoed voelt waardoor men de wijk zoveel mogelijk probeert te vermijden. Onderzoek heeft uitgewezen dat het niet zozeer de criminale overlast – op – zich is die dat sterke onveiligheidsgoed en mijdingsgedrag stimuleert, maar dat veel eerder aantast wordt genomen aan een reeks criminogene factoren die de leefbaarheid in negatieve zin beïnvloeden.⁽⁶⁾

De relatie tussen de verschillende gebruikersgroepen (pendelaars, bewoners en studenten) van de Brabantwijk wordt gekenmerkt door een groot gebrek aan communicatie. Ze kennen elkaar leefwereld niet. Dit komt vooral tot uiting in de vraag welke groep voor welke problemen verantwoordelijk kan worden gesteld. Elke groep lijkt de verantwoordelijkheid van zich af te schuiven en toe te schrijven aan de andere groepen of instellingen.⁽⁷⁾

Het tekort aan openbare ruimtes, de jonge bevolking, oude gebouwen, verschillende gebruikersgroepen en communicatiestoornissen tussen deze groepen maken de problemen van de Brabantwijk complex. Maar er is verandering op til. De toekenning, in 2000, van het wijkcontract „Brabant-Groen” zorgt ervoor dat er opnieuw wordt geïnvesteerd in de wijk.⁽⁸⁾ Gewest en gemeente verbinden er zich toe een sociaal-stedelijk programma uit te werken voor de herwaardering en vernieuwing van deze zwaar aangetaste buurt. Een groot deel van het budget gaat uit naar de vernieuwing van de beschadigde gebouwen en het scheppen van woongelegenheid. Verder wordt er ook gewerkt aan de herinrichting van de openbare ruimte (stoepen, wegdek, kruispunten, straatverlichting, vuilnisbakken, parkinrichting...), een hernieuwd mobiliteitsplan en sociaal-economische projecten.

Aangezien de bijdrage van bewoners en verenigingen voor de realisatie van het wijkcontract van groot belang is bestaan er werkgroepen⁽⁹⁾ die aan de realisatie van het wijkcontract vorm moeten geven.⁽¹⁰⁾

Doelstellingen van het project

Het project Meldingspunt-Brabantwijk is ontstaan in 1994 binnen het kader van de veiligheidscontracten via een conventie tussen RisoBrussel en de gemeente Schaarbeek en kon algemeen worden omschreven als een ombudsdienst waar zowel buurtbewoners als personen die op één of andere manier de wijk „gebruiken”, signalen en klachten van criminale overlast en in verband met leefbaarheid konden registreren. Vanuit die opgevangen signalen werd dan in samenwerking met bewoners, buurtbetrokken organisaties en bevoegde overhedsinstanties naar oplossingen gezocht.

Zoals reeds eerder vermeld bleek, door grondige terreinverkenning, dat niet zozeer de criminale overlast als wel criminogene factoren sterk bijdroegen tot een onveiligheidsgevoel en mijdingsgedrag. De hoofddoelstelling van het Meldingspunt is dan ook gaandeweg geëvolueerd van loutere criminaliteitsbeheersing naar een verbetering van de leefbaarheid in de Brabantwijk. Dat uitte zich in de uitbouw van het leefbaarheidproject „Limite Limite”. Binnen dit project werken verschillende sleutelfiguren (die met bewoners, handelaars, studenten en jongeren samenwerken) aan een fundamentele verbetering van de leefbaarheid en aan lokale wijkontwikkeling.

De doelstellingen die voorop staan zijn: de convivialiteit tussen studenten en bewoners stimuleren, bijdragen tot een fundamentele verbetering van de leefbaarheid en verder opvolging en vormgeving van het wijkcontract. Dit kan enkel door de garantie op inspraak, betrokkenheid en medewerking van de verschillende actoren op het terrein.⁽¹¹⁾

Heden en toekomstverwachtingen

Hoe staan de zaken nu?

De Brabantwijk krijgt door investeringen via het wijkcontract en het Europese structurfonds een nieuwe impuls. Het gebrek aan openbare ruimte (recreatie- en sportmogelijkheden) zal deels worden ondervangen door de voormalige privétuin van Belgacom (gelegen tussen de Groenstraat en de Paleizenstraat) als openbaar park in te richten. De Werkgroep Park heeft hierbij een grote adviserende rol gespeeld over hoe het park er zal uitzien, het architectenbureau dat voor de realisatie van het park zal instaan is gekozen en er zal vanaf volgend jaar gewerkt worden aan een collectief beheer van het park (de uiteindelijke realisatie van het park is voorzien voor eind 2003).

Een andere belangrijke troef is de aanwezigheid in de wijk van een polyvalente zaal, „le 58”. Deze wordt momenteel gerenoveerd. Buurtbewoners, buurtorganisaties, scholen en gemeente buigen zich over een pedagogisch project en het Collectief beheer van de zaal. Een behoeftenonderzoek zal bij de verschillende bewoners- en gebruikersgroepen van de wijk verricht worden.

De werkgroep Openbare Ruimte heeft zich gebogen

over de fysische heraanleg van de wijk (wegdek, kruispunten, straatverlichting, aanplanting van groen,...).

We zijn er ons van bewust dat de heropleving van de Brabantwijk pas mogelijk wordt indien een aantal duurzame ingrepen gebeuren op het vlak van wijkrenovatie. De vorderingen binnen het wijkcontract worden verder op de voet gevolgd en er zal, via het stimuleren van bewonersparticipatie, meegewerkt worden aan de verdere vormgeving van de programmatie.

Foto: Willy De Bandt

Buurfest Brabantwijk 2001: zoals elk jaar participeerden de buurtkinderen volop

Binnen het kader van de Werkgroep (Hoge) scholen-buurt zijn een aantal projecten lopende die de convivialiteit tussen student en bewoner stimuleren. Reeds het tweede jaar op rij geven licentiaat-studenten vertaler-tolk, in de gebouwen van de hogeschool Vlekho, Nederlandse taallessen aan buurtbewoners. Vanaf dit schooljaar werd de groep uitgebreid en krijgen ook handelaars uit de Brabantstraat Nederlandse les. Verder wordt samen met leerlingen van de Sint-Lukas Kunsthumaniora, buurtbewoners en buurtjongeren gewerkt rond identiteit van de wijk. Beide groepen gaan op onderzoek in de buurt en maken met het verzamelde materiaal een wijkgids. Er wordt ook gewerkt aan een beeld dat op de gevel of het dak van de St.-Lucas Kunsthumaniora zal bevestigd worden en dienst zal doen als symbool voor de wijk. Studenten Vlekho organiseren buitenschoolse activiteiten voor kinderen uit de Nederlandstalige

Basisschool (Sinterklaas, Boekenweek,...). Studenten en buurtjongeren volgen sedert dit schooljaar samen fitness en karate in een lokale sportclub.

Dergelijke activiteiten hebben als doel studenten meer vertrouwd te maken met de buurt, hen nauwer te betrekken en en hun (vaak negatief) beeld van de wijk te nuanceren. De scholen hebben op hun beurt door hun specifieke opleidingen veel aan de wijk te bieden.

Op economisch vlak zijn ook een aantal projecten lopende: Unizo⁽¹²⁾ begeleidt mensen die een zelfstandige onderneming willen beginnen, individueel. Een opleiding „zelfstandig ondernemerschap” voor inwoners van de wijk is van start gegaan....

De Brabantwijk is met haar bloeiende handelsstraat (met uitstraling ver buiten de landsgrenzen), haar verscheidene hogescholen (sociaal, economisch, artistiek) en haar rijke mix aan culturen een wijk

Opbouwwerkgebied Schaarbeek

Meldingspunt Schaarbeek

i.s.m. Wijkpartenariaat / de Schakel

Dupontstraat 27, 1030 Brussel,

Tel: 02-219 22 27 - Fax: .02-223 50 97

e-mail: wijkpartenariaat@pi.be

Opbouwwerker:

Geraldine Bruyneel

Publicaties:

Steven Degraeve, Limite Limite is geboren ...

Een nieuwe stap binnen het leefbaarheidsproject is gezet. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 15, nr 67, 1999) pp. 21.

Steven Degraeve, Limite / Limite. Een leefbaarheidsproject in de Brabantwijk - Schaarbeek.

Opbouwwerk Brussel (jaargang 15, nr 66, 1999) pp. 17-20.

Thierry Goossens & Steven Degraeve, Een project "Meldingspunt" in de Brabantwijk: stand van zaken en vooruitzichten. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 14, nr 62, 1998) pp. 11-16.

die zeer complex in elkaar zit. Dit is ook de sterke van de wijk. Dergelijk veelvuldig gebruik maakt dat de buurt haar open karakter behoudt. De verschillende gebruikersgroepen hebben elk hun eigen troeven. De eerste stappen tot samenwerking zijn gezet. Het is de bedoeling om in de toekomst de verdere betrokkenheid en actieve medewerking van deze diverse actoren aan de fundamentele leefbaarheid verder uit te breiden en te verdiepen.

Voetnoten

- (1) Vzw Sint-Lukaswerkgemeenschap. *Brabantwijk. Leven in de schaduw van de grootstad*, 1995.
- (2) Vzw RenovaS. *Programma van de Werkgroep Park voor de reconversie van het Koningin-Groenpark. Wijkcontract Brabant-Groen 2000-2004*, vzw RenovaS, 2001.
- (3) Dit cijfer is recent sterk gedaald ten gevolge van de soepelere nationaliteitswetgeving (in 1991 was dit nog 71%).
- (4) De Corte S., *Wijkfiche Brabantwijk. Geografisch Instituut-Cosmopolis Vrije Universiteit Brussel*, 2001.
- (5) RisoBrussel., *Meerjarenplan 1997-2001. Opbouwwerk Brussel*, jrg. 12, p 78, 1996.
- (6) Degraeve S., *Evaluatie van het project Meldingspunt-Brabantwijk in Schaarbeek, Jaarverslag RisoBrussel 1999*, p. 1, 1999.
- (7) Naegels C. e.a., *Onderzoek naar de leefbaarheid in de Transitwijk Schaarbeek*, p. 78, 1994.
- (8) Een wijkcontract is een contract tussen de Gemeente, het Gewest en particulieren waarbij de Brabantwijk beschikt over een budget van meer dan 400 miljoen Bef voor de herwaardering en vernieuwing van de wijk.
- (9) Werkgroepen bestaan uit bewoners, buurtorganisaties, scholen en gemeente. Ze adviseren de overheidsinstanties bij de uitwerking van het programma.
- (10) Vzw RenovaS en Habitat et Développement., *Atelier Koningin-Groenpark. Programma voor de reconversie en project voor een beheerssysteem*, 2001.
- (11) Degraeve S., *Evaluatie van het project Meldingspunt-Brabantwijk in Schaarbeek, Jaarverslag RisoBrussel 1999*, p. 1, 1999
- (12) Unie Zelfstandig Ondernemen

Samenleven in Peterbos

het buitenbeentje van RisoBrussel

Sinds 1988 is RisoBrussel in Peterbos actief. In samenwerking met de sociale huisvestingsmaatschappij Assam werd toen een project rond buurtbeheer opgezet waarbij samen met het opgerichte bewonerscomité heel wat werd gerealiseerd: de aanplanting van meer groen in de wijk, de bouw van een gemeenschapszaal (Agorazaal), de organisatie van een jaarlijks buurtfeest, de uitbouw van sport- en spelinfrastructuur. In 1995 werd beslist de bewonerswerking te verlaten en zich te concentreren op een kinder- en jongerenwerking. Het project buurtbeheer had uitgewezen dat samenlevingsproblemen vooral te maken hadden met het grote gebrek aan vrijetijds mogelijkheden voor kinderen en jongeren. Voortaan stelde Assam middelen ter beschikking voor een jeugdwerker en vanuit RisoBrussel werd een allochtone jongere aangeworven uit de wijk zelf. Dit was een bewuste keuze en ook bij de uitbreiding van de professionele equipe in de daaropvolgende jaren werd voorrang gegeven aan allochtone medewerkers met als bedoeling meer diversiteit binnen te brengen in het personeelskader.

Niet enkel de strikt categoriale benadering maakt van Peterbos een buitenbeentje ten aanzien van de andere klassieke opbouwwerkprojecten. Ook het feit dat hier geen decretale middelen worden ingezet geeft het project een andere finaliteit. Bij de start van het huidige meerjarenplan (1997 - 2002) was het algemeen uitgangspunt dan ook te komen tot een zelfstandige organisatie met minimaal twee jeugdanimatoren op voltijdse basis en in een volwaardig statuut. Op termijn werd een volwaardige erkenning als initiatief werkend met kansarme jongeren (wkj) vooropgesteld door de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC).

Onlangs kreeg de kinder- en jongerenwerking de langverwachte officiële erkenning als wkj en dit voor één voltijdse kracht. Bedoeling is verder door te groeien tot maximum vier voltijdse jeugdwerkers en één centrumverantwoordelijke zodat de overige medewerkers (momenteel ofwel als

Infografiek: Michel Demol 08/11/2001

Gesco, ofwel vanuit het Rosettaplan of vanuit Assam betoelaagd) in deze structuur kunnen worden ingepast.

In 2000 werd RisoBrussel door staatssecretaris Hutchinson, bevoegd voor sociale huisvesting in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, aangezocht om in Peterbos een project Sociale Cohesie uit te voeren. Dit project is tegelijkertijd ook in negen

Buurfest in Peterbos (2001) - Foto: Michel Demol

andere sociale huisvestingscomplexen opgestart. Het wil enerzijds het samenleven bevorderen tussen de huurders onderling en anderzijds de communicatie verbeteren tussen de sociale huisvestingsmaatschappijen en de huurders. Partners in het project zijn Assam, de Anderlechtse Haard, de gemeente Anderlecht met de Preventiedienst en de Mission Locale als gemeentelijke partners op het terrein. Dat kan de samenwerking en netwerkontwikkeling op het terrein enkel maar ten goede komen.

Een groene oase van rust of een saaie en gevaarlijke banlieue

Ook wat de ligging betreft, wijkt Peterbos af van de andere opbouwwerkgebieden die zich hoofdzakelijk situeren binnen de zogenaamde eerste gordel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Peterbos is een sociale hoogbouwwijk in Anderlecht, gelegen binnen de tweede gordel aan de westelijke grens van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, vlakbij de Grote Ring, en ingeklemd tussen de Shakespearelaan, de Maria Groeninckx-De Maylaan, de Adolphe Willemijnstraat en de Agronoomstraat. De wijk bestaat uit achttien appartementsblokken, gebouwd tussen 1958 en 1981 en beheerd door twee sociale huisvestingsmaatschappijen, met name Assam en de Anderlechtse Haard. Met iets meer dan 3000 inwoners is Peterbos het grootste sociale woningpark van het Brussels Gewest. De populatie bestaat voornamelijk uit een Belgische, hoofdzakelijk oudere bevolking en bewoners van allochtone (vooral Marokkaanse) afkomst. Uit de Brusselse kansarmoedecijfers van Kesteloot blijkt dat voor vijf van de zeven indicatoren de drempelwaarde wordt overschreden. Enkel wat de woonkwaliteit betreft (woningen met basiscomfort en telefoon-aansluiting) scoort Peterbos iets beter dan het Brusselse gemiddelde. Kesteloot is dan ook van oordeel dat de achterstellingssituatie er verre van dramatisch is, hoewel hij ervoor waarschuwt dat die in de toekomst zou kunnen verslechteren, ondermeer omwille van de marginale ligging.

Peterbos is inderdaad een vrij geïsoleerde wijk en staat in schril contrast met het rijkere en residentiële karakter van de omgeving. De hoogbouw geeft de wijk bovendien een statisch karakter. De

woonfunctie primeert er en behalve een paar kleine handelszaken is er weinig economische activiteit aanwezig. Ook het gemeenschapsleven draait er op een laag pitje. Dit komt ondermeer door het gebrek aan ontmoetingsruimten. Behalve een bejaardenrestaurant zijn er in Peterbos geen cafés, restaurants, ... te vinden. De gemeenschapszaal Agora wordt in hoofdzaak verhuurd voor privé-initiatieven. Verder is het opvallend dat de Belgische en de migrantenbevolking in Peterbos duidelijk naast elkaar leven en er weinig (correcte !) informatie-doorstroming is van wat er in de wijk reilt en zeilt. Ook zijn er duidelijk spanningen voelbaar tussen jong en oud. Gezien de geïsoleerde ligging van de wijk, is er een hoge vervelingsgraad vast te stellen bij de jeugd. Bovendien doen deze vaak rondslenterende jongeren een onveiligheidsgevoel ontstaan bij de andere bewoners. In een aantal gevallen is het ook zo dat een aantal onder hen in de (kleine) criminaliteit belanden. In de Anderlechtse en Brusselse (welzijns)sector staat Peterbos bekend als een probleemwijk en ook bewoners krijgen door de buitenwereld dit negatief imago opgekleefd, wat zich dan uit in een gevoel van machtelosheid en berusting. Toch ervaren bewoners het ook als een soort promotie om een sociale woning in Peterbos te kunnen betrekken. Er is geen doorgaand verkeer mogelijk wat een veilige speelomgeving biedt voor kinderen. Ook het aanwezige groen en de (relatieve) rust (in vergelijking met het drukke stadscentrum) weten de bewoners te appreëriëren.

Samenlevingsproblemen in Peterbos hebben vooral te maken met het hierboven geschatst spanningsveld. RisoBrussel wil enerzijds via een kinder-en jongerenwerking en anderzijds via het project Sociale Cohesie dit leefklimaat in de sociale hoogbouwwijk Peterbos op een gunstige manier beïnvloeden.

Kinder-en jongerenwerking Peterbos

De kracht van het jeugdwerk

Gestart in 1995 met kinderanimaties en sportactiviteiten, is de kinder-en jongerenwerking eind 2001 uitgegroeid tot een volwaardig jeugdwerk-initiatief met vijf medewerkers en een wekelijks aanbod naar verschillende doelgroepen toe: een

Nederlandstalige en Franstalige kinderwerking (6-12 jaar), een tienerwerking (13-15 jaar), een jongerenwerking (16-25 jaar), een meisjeswerking (vanaf 13 jaar). In totaal worden een honderdtaal kinderen en jongeren bereikt, voornamelijk van Marokkaanse oorsprong. Ook zaalvoetbal neemt een belangrijke plaats in. De zaalvoetbalploeg Peterbos United telt vier ploegen die allen in competitief verband aantreden (miniemen, kadetten en twee volwassenploegen). Wekelijks zijn er op vaste tijdstippen trainingen voorzien en de ploegen beschikken over een eigen sponsoring en bijhorende sportuitrusting.

De kinder- en jongerenwerking wil zich duidelijk profileren als jeugdwerk eerder dan jeugdwelzijnswerk, waar hulpverlening en preventie op de eerste plaats komen. De activiteiten die worden georganiseerd sluiten in die zin perfect aan bij het opzet van een klassieke jeugdbeweging en bestrijken een ruime waaier van sport en spel, over creatieve expressie tot meerdaagse uitstappen en uitwisselingen met andere jeugdgroepen. Daarnaast komen ook film, theater, stadsbezoeken, tentoonstellingen, debatten en voordrachten aan bod.

Betrachtiging is zoveel mogelijk linken te leggen met de buurt. Jaarlijks wordt er een buurtfeest georganiseerd, met ondermeer optredens van de kinderen en de meisjes. Ook werden er reeds verschillende Ramadanfeesten opgezet, in samenwerking met KAV-Intercultureel, die in Peterbos een vrouwengroep begeleidt. Een geslaagde gezamenlijke activiteit vormde tevens het debat over opvoedingsproblemen onder deskundige psychologische begeleiding, waar moeders en dochters samen aanwezig waren.

Om aan te tonen dat ook de kinderen en jongeren bij de leefbaarheid van de wijk betrokken zijn, werd in het kader van het project Buiten Gewone Buurt (Koning Bouwijnstichting) in 1999 muurschilderingen aangebracht op de verschillende blokken. Deze muurschilderingen zijn afbeeldingen van dieren (Peter-bos) en werden door de kinderen zelf gekozen en aangebracht. Deze dierennamen zijn eveneens terug te vinden in de informatieborden met plattegrond van Peterbos die eveneens in het kader van dit project werden gerealiseerd.

Het jeugdwerk neemt zich voor jonge mensen te

ondersteunen en te begeleiden in hun eigen zoektocht en groei naar het volwassen-zijn. De werking vormt in die zin een 'plezante' leerplek waar kinderen en jongeren persoonlijke vaardigheden krijgen aangereikt die hen in hun verdere levensloop van dienst kunnen zijn. Het uitbouwen van een gezonde en positieve groepsmentaliteit en het stimuleren van verantwoordelijkheidszin en vrijwillig engagement binnen de werking zelf, lopen als een rode draad doorheen de activiteiten.

Een onmisbare randvoorwaarde voor het tot stand brengen van een volwaardige groepsgeest is dat de activiteiten gestructureerd zijn: ze hebben altijd plaats op hetzelfde tijdstip en worden begeleid door dezelfde animatoren. Op die manier creëer je vertrouwen in de groep en een veilige omgeving waarin jongeren zich kunnen uitleven en uitdrukken, maar ook straffeloos fouten kunnen maken en leren uit ervaringen van anderen.

Jaarlijks wordt er een kamp georganiseerd. - Foto: Jongerenwerking Peterbos

Het vrijwillig engagement komt dan weer tot uiting in het opnemen van bepaalde taken binnen de groep of zelfs een stap verder, in het mee begeleiden van een andere groep. Dit laatste is zeker geen evidentie en wordt aangemoedigd via een kleine vergoeding en de opportuniteit om bepaalde vormingen te volgen (basisattest animator). Professionele omkadering blijft hoe dan ook noodzakelijk.

Om deze twee kerntaken nog meer in de verf te zetten, wordt ervoor geopteerd sterk projectmatig te werken en op die manier het incidentele en vrij-

blijvende karakter van de animaties te overstijgen. Door de wekelijkse activiteiten duidelijk te kaderen in een jaarprogramma, wordt tevens een poging ondernomen de (sterke) vraag naar een op consumptie gericht aanbod te onderdrukken.

Bij de Nederlandstalige kinderwerking vormt taalactivivering een belangrijk aspect. Om de activiteiten rond Nederlandse taal een meer regulier karakter te geven, is op zoek gegaan naar een geschikt project. Boekenbende aan Huis, een initiatief van het schoolopbouwwerk Impuls vzw, leek het geknipoede voorbeeld. De kinderen leren op een speelse (niet schoolse) manier Nederlands en maken tegelijkertijd kennis met onze (lees)cultuur. Het concept is eenvoudig. Vrijwilligers (studenten) lezen vijf weken na elkaar een uurtje voor in een gezin waar men niet de gewoonte heeft om regelmatig voor te lezen. Boeken worden ontleend bij de lokale bibliotheek wat tevens de mogelijkheid biedt om aan de kinderen en ook de ouders het bestaan van een bibliotheek kenbaar te maken.

Voetbaltoernooi tijdens het buurfeest in Peterbos (2001) - Foto: Michel Demol

Maatschappelijke kwestbaarheid doorbreken

Het uitgangspunt van de kinder-en jongerenwerking is dat iedere jongere op het gebied van vrijetijd – het domein bij uitstek van het jeugdwerk – recht heeft op ontspanning, en dan met name op een degelijk en (zowel financieel als cultureel) toegankelijk aanbod. De troef van jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren is vrijetijds mogelijkheden aan te boren waartoe deze doelgroep normaliter de kans niet krijgt. Het aanbod moet er in die zin op gericht zijn de leefwereld

van de kinderen en jongeren te verbreden, en dit in de eerste plaats ruimtelijk (de sterke betrokkenheid op de eigen buurt overstijgen), maar ook inhoudelijk (kennismaking met onbekende activiteiten) en sociaal (jongeren in contact brengen met nieuwe mensen). Vertrekpunt daarbij is de eigen mogelijkheden en capaciteiten van de kinderen en jongeren. Het aanwakkeren hiervan is bevorderend voor de ontwikkeling van een positief zelfbeeld wat in termen van maatschappelijke kwetsbaarheid een grote stap voorwaarts is.

Sportbeoefening, zaalvoetbal, vervult hierin een belangrijke functie. Rekening houdend met ieders intrinsieke mogelijkheden, is sport een ideale gelegenheid om zich uit te leven, het creeert een teamgeest, geeft het gevoel ergens bij te horen, het draagt bij tot de ontwikkeling van sociale vaardigheden (één-voor allen-en allen-voor-één, fair-play, discipline, respect tonen voor anderen, het naleven van reglementen, ...) en biedt mogelijkheden voor een lichamelijke en geestelijke ontplooiing.

Daarenboven biedt het spelen in competitieverband kansen om de maatschappelijke kwetsbaarheid te doorbreken. De succeservaringen die de jongeren via de zaalvoetbal ervaren, geven hen positieve prikkels wat hun eigenwaarde duidelijk ten goede komt en hun (eerder negatief) gedrag positief beïnvloedt. Sport is daarenboven een laagdrempelige activiteit, waar ook het ontmoetingsaspect niet onbelangrijk is.

Om deze extra meerwaarde van sport nog beter in de verf te zetten, wordt het aanbod meer procesgericht (nu beperkt zich dat tot de zaalvoetbal) ingevuld. Naar analogie met het geslaagde kamp – rotsklimmen – van de meisjeswerking vorig jaar, is dit jaar de jongerenwerking aan de beurt voor een overlevingstocht in de Pyreneën. Doelstelling is dat deze jongeren hun persoonlijke grenzen leren ontdekken en overschrijden om zo hun zelfbeeld te corrigeren en bij te sturen. Zo'n overlevingstocht vraagt naast uithouding en doorzettingsvermogen vooral een groot vertrouwen in zichzelf en de ander. De samenhang binnen de groep – het blindlings vertrouwen in de ander, de solidariteit onder elkaar en het respecteren van collectieve regels – wordt hier zwaar op de proef gesteld met de bedoeling tevens de groepsmentaliteit (nu vooral sterk negatief ingekleurd) een andere invulling te

geven. Daarenboven komen de jongeren in een gans andere omgeving terecht (weg uit het enge kader van Peterbos) en moeten ze zich fysieke en andere vaardigheden (oriëntatie, weersvoorspellingen, ...) eigen maken die hen voordien onbekend waren. Een ware uitdaging die hen een beklijvende (succes)ervaring kan bieden. Dit project wordt mee gedragen door een professionele sportbegeleider die reeds verschillende kerken met (moeilijke) jongeren naar de Pyreneeën is getrokken. De wekelijkse activiteiten worden volledig op dit kamp afgesteld (sportieve voorbereidingen, debatten rond groepsaspecten, geld verzamelen, ...) en volgen een zekere regelmaat (iedere eerste week sport, tweede week debat, ...). Slechts af en toe wordt er een meer 'animatieve' (cinema, paintball, ...) activiteit ingeschakeld.

De maatschappelijke kwetsbaarheid van allochtone meisjes heeft vooral betrekking op de grote sociale controle binnen hun gemeenschap. Zeker in een geïsoleerde wijk als Peterbos is deze nog sterker voelbaar. Het rotsklimmen heeft hen wat ontrokken aan het strakke keurslijf van Peterbos en heeft dan ook een diepe indruk nagelaten en de weg geëffend voor andere projecten (een internationale uitwisseling). Hoofbedoeling van hun kamp naar Marseille dit jaar is de mystieke en meestal misleidende betekenis van Marseille een stuk te ontrafelen. Marseille heeft een bijzondere aantrekkracht op de meisjes. Door hen de reis tot in de puntjes zelf te laten voorbereiden en contact te leggen met een gelijkaardige meisjeswerking ginder, is het de bedoeling dit droombeeld van Marseille een stuk te relativieren/ontkrachten en hen te laten inzien dat Marseille een grootstad is net als Brussel met naast positieve aspecten ook negatieve kanten. Belangrijk bij de recruterung van meisjes voor dit project, is een goede vertrouwensrelatie met de ouders. Het feit dat de twee meisjeswerksters zelf van Marokkaanse origine zijn, speelt daarbij in het voordeel.

De glazen bol

Hoewel deze werking afwijkt van het klassieke opbouwwerk, blijft RisoBrussel het nodig achten deze verder te ondersteunen. Peterbos is, verwijzend naar Kesteloot, een aandachtswijk. De toestand is er ernstig, maar niet hopeloos. Althans

niet hopeloos genoeg om er van overheidswege voldoende geld in te pompen. De gestelde samenlevingsproblemen zijn voor RisoBrussel wél ernstig genoeg. De noodzaak van een aparte voorziening voor kinderen en jongeren is ook in het buuronderzoek i.f.v. het project Sociale Cohesie nogmaals sterk benadrukt. RisoBrussel vindt het haar opdracht in dit jeugdwerk verder te blijven investeren en aan te dringen op een volwaardige erkenning.

Deze vorm van jeugdwerk is immers niet evident. De maatschappelijke kwetsbaarheid maakt dat de zoektocht van deze jongeren naar hun eigen identiteit nog problematischer verloopt dan bij de doorsnee-jongeren. De beslotenheid van Peterbos levert niet direct modellen waaraan ze zich kunnen spiegelen. Het groepsgevoel is vaak uitgesproken negatief en zelfs destructief, wat geen ideale basis vormt om met deze jongeren aan de slag te gaan. Het komt er m.a.w. op aan positieve stimuli te vinden die deze jongeren een (beperkte) succeservaring kunnen bieden.

De appartementsgebouwen werden met de muurschilderingen beter herkenbaar (Project Buiten Gewone Buurt). - Foto: Michel Demol

Ook de jeugdwerkers zelf zoeken naar manieren om met deze doelgroep om te gaan. Supervisie en kadervorming moeten leiden tot meer inzicht in het werk en het eigen handelen daarbinnen zodat er een éénduidige visievorming tot stand komt en alle medewerkers op dezelfde golflengte zitten. De bewuste keuze om met z'n allen dit jaar meer projectgericht te gaan werken is hiervan al een eerste en niet onbelangrijk resultaat.

Werken met deze doelgroep is zeer fragiel en kan van de ene op de andere dag een gans andere wending nemen. Het opnemen van deze jongeren in de beheersstructuren van de werking is dan ook niet voor morgen. Een verzelfstandigingsproces opzetten met de jongeren zelf - komen tot een eigen vzw - zal een langdurig proces worden. Zolang een volwaardige erkenning als wkj echter uitblijft en er geen volledige zekerheid bestaat over de toekomst van de werking, acht RisoBrussel het niet verstandig de werking nu reeds los te laten en om te buigen tot een eigen vzw.

Opbouwwerkgebied Anderlecht

Peterbospark blok 7C bus 17, Tel & Fax: 02-523 27 55, e-mail: risopeterbos@pi.be

Jongerenwerking Peterbos

Jeugdwerkers:

Sherazad Seddiki, Khalid El Addaoui, Khadija Amrani, Adil Ahmed, Jeroen Croux

Project Sociale Cohesie

Opbouwwerker:

Eva De Pauw

Publicaties:

Katleen Vanlerberghe, *Vijf jaar werken in Peterbos. Voor wanneer de kers op de taart?* *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 16, nr 69, 2000) pp.25-28.

Jole Louwagie, *Brusselse zaalvoetbalcompetitie (ge)zuiver(d) op de graat.* *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 13, nr 61, 1997) pp. 13-15.

Katleen Vanlerberghe, *Kinder- en jongerenwerking geeft sociale hoogbouwwijk Peterbos in Anderlecht meer kleur.* *ter-zake* (2001/5) pp. 5-8.

Project Sociale Cohesie

Het project Sociale Cohesie is gestart in september 2000 met een uitvoerig buurtonderzoek met de bedoeling de problematiek in Peterbos in kaart te brengen. Daaruit bleek dat er vier probleem-definities aan de orde zijn : de overlast van rondhangende jongeren, het isolement en de vereenzaming van de bejaarden, het gebrek aan communicatie en informatie en de moeilijke coördinatie en afstemming van de lokale actoren. Samen met de verschillende partners van het project – zijnde Assam, de Anderlechtse Haard en de Gemeente Anderlecht – werd nagegaan in hoeverre oplossingen konden worden geboden. Zo start de Gemeente Anderlecht binnenkort met een gedecentraliseerde sociale dienst die zich hoofdzakelijk zal richten tot de bejaarde bevolking.

Aanknopend bij de methodiek van het opbouwwerk, werd ervoor geopteerd om binnen het project Sociale Cohesie (1 voltijdse medewerkster) voornamelijk te werken aan een communicatie-, emancipatie- en participatieproces van de bewoners. In die zin worden bewonersgroepen opgestart met als bedoeling de problemen in de wijk met de bewoners zelf aan te pakken. Allochtonen vaders zijn reeds aangesproken en willen op termijn naar het voorbeeld van de Amsterdamse Buurtvaders in de wijk rondes houden om de overlast (vandalisme, onveiligheidsgevoel) van rondhangende jongeren te verminderen en opnieuw een dialoog op gang te brengen. Ook wordt gespeeld met het idee van een buurkrant om zo meer ruchtbaarheid te geven aan het reilen en zeilen in de wijk.

Bruggen bouwen tussen gemeenschappen

een zoektocht naar stevige pijlers

Korte historiek

De vzw Brug beoogt een bepaalde groep van migranten of allochtonen – de kinderen die Nederlandstalig onderwijs volgen en hun ouders – te begeleiden en contacten met het Nederlands en de Vlaamse gemeenschap aan te bieden.

Van hieruit tracht zij ook aandacht te besteden aan de ruimere opvoedingsproblematiek van kinderen en jongeren in kansarme wijken van de grootstad. Het meerjarenplan 97-02 was reeds het tweede meerjarenplan waarin de vzw Brug zijn werking trachtte te ontplooien.

Probleemstelling

Bij de eerste analyse van de opvoedingsproblematiek werd het accent gelegd op de opvoedingsrelatie ouders – kind – school en werd deze dynamiek van nabij ontleed.

Reeds toen wilde de vzw Brug verder gaan dan het ondersteunen van deze opvoedingsrelatie en dit zowel in belang van de kinderen als van hun ouders.

Het integratieproces bij de kinderen zal slechts slagen in die mate dat zij hun ervaring met het Nederlands kunnen verruimen buiten de school en in de mate dat ook de ouders er toe komen een aantal stappen te zetten naar inpassing toe. De ouders hebben zelf nood aan ondersteuning en inpassing of meer contacten met de autochtone gemeenschap.

Bij de jongeren krijgen we een eigen problematiek. Jongeren hebben vaak een negatief zelfbeeld dat gekoppeld is aan de buurt waar ze wonen. Ze ondergaan m.a.w. passief de negatieve mechanismen van de grootstad. Bij andere jongeren gaat het meer om het ontbreken van een zelfbeeld: ze hebben geen toekomstverwachtingen die hen stimuleren om actief in te spelen op de mogelijkheden van de grootstad. Deze feiten merk je aan de houding van de jongeren tegenover de stad. Deze

groep jongeren die zelf zelden verzeilen in straatbendes of situaties van jeugdcriminaliteit, ervaren deze problematieken wel als een druk. De grootstad is vooral kansenbeperkend, ze moeten er zich voor hoeden om niet te varen zoals andere jongeren om hen heen... Ze wonen vaak in dezelfde buurt als deze „probleemjongeren”.

Zowel bij ouders, kinderen als jongeren is er een sterke wil om maatschappelijk te slagen. Vaak is er een voortdurend heen en weer „zwanken” tussen „hoop” en „onzekerheid”. Dit laatste biedt in ieder geval een aanknopingspunt waarmee weliswaar omzichtig moet worden omgesprongen.

Doelstellingen

Het werk met de ouders:

- De ouders voelen zich ten volle betrokken bij het integratieproces van hun kinderen met als cruciale thema's: de integratie binnen het Nederlandstalig socio-cultureel leven en de opvoeding binnen de grootstad;

Foto: Brug vzw

Tijdens een taalvakantie worden allochtonen kinderen in een Vlaamse familie opgenomen.

- De ouders vinden wegen om aan hun eigen integratieproces te werken en vinden dit ook belangrijk;
- Ouders binnen eenzelfde wijk komen hierover tot overleg.

Het werk met de kinderen:

- De kinderen ervaren de betrokkenheid van hun ouders bij hun schoolse en buitenschoolse activiteiten;
- Kinderen ervaren geen breuklijn tussen binnen- en buitenhuiselijke cultuur en leren positief omgaan met de verschillen;
- Kinderen breiden hun actieradius binnen de Vlaamse gemeenschap positief uit.

Het werk met de jongeren:

- Jongeren ontdekken positieve mogelijkheden in de grootstad (met accent op het Nederlandstalige luik) en beschikken over de nodige sociale vaardigheden om ervan gebruik te maken;
- Jongeren ontwikkelen een realistisch maar positief zelfbeeld en kunnen dit omzetten in positieve actiepunten (i.f.v. hun schoolse carrière);
- Jongeren ervaren de ondersteuning van positieve groepsmechanismen en maken er zelf deel van uit.

Het netwerk:

- De verschillende opvoedingsmilieus zijn in staat elkaar te ondersteunen;
- De kinderen en jongeren ervaren de band tussen de verschillende opvoedingsmilieus.

Foto: Brug vzw

In de moedergroepen, deel van de oudersactiviteiten, ondersteunt men het opvoedingsproces.

Activiteiten

We geven hier alleen de basisactiviteiten weer. Bij de ouders ligt de focus momenteel op de moeders. Via zogenaamde 'moedergroepen' wordt een proces op gang gebracht waarbij de vrouwen elkaar gaan ondersteunen in het opvoedingsproces en de eigen emancipatie. Er wordt ook aandacht besteed aan de relatie met school en buurt. De meest intensieve werkingen hebben momenteel plaats in St.Joost en centrum Brussel.

Bij de kinderen werd er een systeem uitgebouwd met 'taalvakanties' bij Vlaamse gastgezinnen. Deze taalvakanties zijn ook een manier om concrete, individuele banden tot stand te brengen tussen de autochtone (in Vlaanderen) en allochtone (in Brussel) gemeenschap.

Bij de jongeren zijn er twee basisactiviteiten. Er is het zomerteam waar we trachten een proces op gang te brengen (i.f.v. persoonlijke vorming en positieve groepsvorming) bij jongeren die de overstap maken naar het secundair onderwijs. En er is een coaching van allochtone jongeren waarbij gezocht wordt naar positieve identificatiefiguren.

Enkele beschouwingen

Bij de evaluatie van het huidige meerjarenplan bespraken we nog enkele zaken die we hier ter beschouwing wensen mee te geven.

De labo-functie van een opbouwproject

Wij vinden het erg belangrijk te waken over de „labofunctie” van een project, hiermee bedoelen we dat we, op kleine schaal maar intensief, processen willen ontleden, een dynamiek willen ontwikkelen en daaruit de nodige lessen willen trekken.

Dit betekent niet dat het continueren van projecten niet belangrijk is. Wanneer ze echter niet meer hun nut hebben binnen dit „labo” worden ze best ergens anders ondergebracht en moet er worden gezocht naar verzelfstandiging en / of andere ondersteunende partners. Dit betekent ook dat we voortdurend moeten zoeken naar manieren om „analyses” bespreekbaar te maken en met andere partners te delen. Dit gebeurt soms nog te weinig en daaraan willen we in de toekomst zeker werken. In een volgend meerjarenplan zal, mede vanuit

deze visie, het accent nog iets meer verschuiven naar de jongeren. Vooral voor deze doelgroep is er nood aan de ontwikkeling van know-how.

De mate van professionalisering van een opbouwproject

We vinden het belangrijk een evenwicht te zoeken tussen professionele omkadering en het zoeken van dynamiek binnen het sociale netwerk. Te vaak merken we dat eigen dynamiek juist wordt onderdrukt door alles via professionele krachten te laten verlopen. Het gaat hier niet alleen om het herstel van het sociale netwerk maar ook het zoeken naar nieuwe mogelijkheden. De taalvakanties die we in het kader van dit meerjarenplan opzetten, gaven de aanzet tot een nieuw netwerk tussen allochtonen en autochtonen en dit met een minimum aan professionele ondersteuning.

In de toekomst denken we ook hier op de eerste plaats aan de groep jongeren. Binnen het meerjarenplan beoogden we het versterken van het sociale netwerk. Dit bestond vooral uit het versterken van de banden tussen „aanwezige” partners: ouders – school – buurt. In de toekomst willen we

echter nieuwe elementen aan het netwerk toevoegen o.a. door het stimuleren van vrijwilligerswerk en nieuwe banden tussen allochtone en autochtone jongeren uit verschillende wijken.

Schoolopbouwwerk

Brug v.z.w.

Werkhuizenstraat 25, 1080 Molenbeek

Tel: (02) 411 74 95, e-mail: oyer@oyer.be

Opbouwwerkers:

Hilde Desmedt

Greet van Humbeek

Publicaties:

Hilde Desmedt, Kiezen voor het Nederlandstalig onderwijs. Kansen tot integratie. *Opbouwwerk Brussel* (jaargang 13, nr 59, 1997) pp. 9-14.

Inhoud & Colofon

Opbouwwerk in Brussel. Een inleiding	3
De Noordwijk herdacht. Plannen van bewoners.	5
Sociale wijkontwikkeling in de Begijnhof- en Chicagowijk	11
Buurthuis Bonnevie ijvert voor sociale wijkontwikkeling in Molenbeek	15
La vache qui (c)rit! Veeartsenij in beweging!	23
Anneessens kijk maar om!	29
Naar een leefbare Brabantwijk	33
Samenleven in Peterbos. Het buitenbeentje van RisoBrussel	37
Bruggen bouwen tussen gemeenschappen. Een zoektocht naar stevige pijlers.	43

Opbouwwerk Brussel wordt uitgegeven door het
 Regionaal Instituut voor de Samenlevingsopbouw te Brussel,
 Antwerpsesteenweg 295, 1000 Brussel, Tel.: (02) 203 34 24, Fax: (02) 203 50
 64
 E-mail: risobrussel@skynet.be, Website: www.risobrussel.be

© ® 2001 RisoBRUSSEL - Nr 73 Jaargang 17

Artikels:
 Hilde De Smedt
 Alain Storme
 Geraldine Bruyneel
 Katleen Vanlerberghe

Foto kaft & infografiek:
 Michel Demol
 Tekstverwerking:
 Kristel Van der Borght

Eindredactie:
 Alain Storme
 Vormgeving & lay-out:
 Michel Demol

Drukkerij: ACCO

met medewerking van de
 VLAAMSE GEMEENSCHEAPSOMMISSIE

met de steun van het
 Brussels Hoofdstedelijk Gewest

gesubsidieerd door de
 Vlaamse Gemeenschap

